

บทที่ 3

เสรีนิยมใหม่ ทรัพย์สินทางปัญญา และการผูกขาดสิทธิบัตรยา

บทนำ

ตามที่ปรากฏในบทที่สอง โพลานยีได้อธิบายถึงการเกิดขึ้นของตลาดอัตโนมัติซึ่งทำหน้าที่แปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค และผนวกเอาวิถีชีวิตของคนในสังคมให้อยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม (Polanyi, 1957a) ข้อเสนอของโพลานยีนี้สามารถนำมาวิเคราะห์การทำงานของตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ได้ ความวิตกกังวลของโพลานยีเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและแรงต่อต้าน ปรากฏให้เห็นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (Stiglitz, 2001: vii) เมื่อนำระบบตลาดมาทำความเข้าใจแนวคิดเรื่ององค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ตลาดอัตโนมัติทำงานในรูปแบบตลาดที่เรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบองค์ความรู้” (knowledge-based economy) ตลาดนี้มีรูปแบบการแสวงหากำไรผ่านการแปรสภาพองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตของตลาด กล่าวได้ว่า เมื่อถึงยุคเสรีนิยมใหม่ ตลาดไม่ได้จำกัดการทำงานอยู่ที่ภาคการผลิตที่แท้จริงอีกต่อไป แต่ได้พัฒนาไปสู่ภาคบริการ การเงิน รวมถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารด้วย (Jessop, 2003: 18-22) ในส่วนของข้อมูลข่าวสาร พลังของตลาดได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ขึ้น อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ผลที่สำคัญคือ องค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร หรือแม้แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านกลายเป็นสินค้าที่แลกเปลี่ยนได้ด้วยเงินเท่านั้น ผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้และข้อมูลมีสิทธิขาดในการกำหนดราคา ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนซึ่งเคยแพร่หลายในสังคมก็จำเป็นต้องใช้เงินซื้อหาและอาจเป็นการละเมิดหากมีการใช้โดยไม่ได้รับอนุญาตจาก “ผู้ที่เป็นเจ้าของ” ความรู้นั้นๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้กลไกของระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก (Drahos and Mayne, 2002: 5)

เมื่อพิจารณาถึงแก่นสารของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาคือแนวคิดหลักที่อยู่เบื้องหลังการทำให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าในระบบตลาด หากปราศจากการยอมรับแนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาแล้ว กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่รวมทั้งประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำย่อมไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในฐานะ “เจ้าของ” ความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ ได้ การเกิดขึ้นของแนวคิดทรัพย์สินทางปัญญาคือการเปิดทางให้ระบบราคาทำหน้าที่จัดสรรความต้องการใช้องค์ความรู้และผลผลิตขององค์ความรู้ที่เหมาะสม โดยที่ผู้ใช้ต้องจ่ายค่าตอบแทนให้แก่ผู้ประดิษฐ์ในฐานะแรงจูงใจของการคิดค้นนั้นๆ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาจึงถูกถ่ายทอดไปยังประเทศต่างๆ โดยตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ ประเทศทุนนิยมแนวหน้า อย่างสหรัฐฯ กลุ่มสหภาพยุโรป และญี่ปุ่น พลังสังคมเหล่านี้ต้องการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญารอบจักรวาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของสิทธิบัตรยา (Drahos, 1995: 7-8; Doern, 1999: 49) ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้ความพยายามในข้างต้นประสบความสำเร็จ องค์การระหว่างประเทศและกฎระเบียบระหว่างประเทศจึงถูกจัดตั้งขึ้น ตัว

แสดงในฐานะพลังตลาดที่สำคัญได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือ ไวโป) และ องค์การการค้าโลกซึ่งทำหน้าที่ดูแลข้อตกลงทริปส์ตามที่ได้อ้างมาข้างต้น ทั้งสององค์การทำหน้าที่หลักในการรับผิดชอบระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก และออกมาตรการในการสร้างมาตรฐานระบบทรัพย์สินทางปัญญา (May and Sell, 2006: 4-5)

การอธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา จำเป็นต้องอธิบายถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่ บทบาทขององค์การโลกบาลทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา และระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพลังของระบบตลาดที่อยู่เบื้องหลังการผลิตทรัพย์สินทางปัญญา เนื้อหาในสองบทถัดไปเป็นการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของตลาดและพลังสังคมเบื้องหลัง บทที่สี่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจตลาดเสรีนิยมใหม่ โดยศึกษาอุดมการณ์ของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ และความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญา แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับงานของสตีเฟน กิลล์ในเรื่อง “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (New Constitutionalism) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่สำคัญในการทำความเข้าใจการทำงานของตลาด ในทางปฏิบัติข้อเสนอของกิลล์อธิบายได้โดยบทบาทขององค์การโลกบาลในการครอบงำระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในขณะที่บทที่ห้า เป็นกรณีศึกษาของไทยในเรื่องระบบสิทธิบัตรยา โดยให้ความสำคัญกับกฎหมายสิทธิบัตรของไทย พลังสังคมของตลาดในไทย และสถาบันที่สำคัญ เป็นต้น การทำความเข้าใจระบบตลาดอย่างลึกซึ้งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเข้าใจบทบาทของพลังปกป้องสังคมที่เกิดขึ้น

สำหรับในบทนี้ เนื้อหาได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้ ส่วนแรก เป็นการพูดถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่และการทำงานของตลาด ควบคู่ไปกับทฤษฎีเรื่องธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การพิจารณาความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ส่วนที่สองเกี่ยวกับองค์การโลกบาลทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลก มีความสำคัญในกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า ผ่านการกำกับดูแลและออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และส่วนสุดท้าย บทบาทของบรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในการผูกขาดสิทธิบัตรยา จะได้รับการวิเคราะห์ในบางส่วนของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่

1. เสรีนิยมใหม่และกลไกการทำงานเพื่อตลาด

กระแสเสรีนิยมใหม่ที่แพร่กระจายไปยังบริเวณต่างๆ ทั่วโลกมีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของแต่ละรัฐอย่างมาก ภายใต้ยุคสมัยของเรแกน-แทตเชอร์ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้ทำงานอย่างเต็มที่เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของประเทศพัฒนาแล้วเป็นหลัก บทบาทขององค์การโลกบาลอย่างองค์การการค้าโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาทั้งหลายถูกบังคับให้เดินตามนโยบายเสรีนิยมใหม่ ด้วยเหตุนี้ บทบาทของรัฐจึงถือเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการ เลือกเปิดรับ และกำหนดผลกระทบจากกระแสเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาในแต่ละประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่ง อุดมการณ์เสรีนิยม

ใหม่อยู่ในสถานะที่สามารถเป็นได้ทั้งวิกฤติและโอกาสในเวลาเดียวกัน ขึ้นกับว่ารัฐจะมีมาตรการและบทบาทในการจัดการรับมือกับกระแสอย่างไร ในกรณีของไทย กระแสเสรีนิยมใหม่ได้กลายเป็นบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อนโยบายการค้าและสิทธิบัตรยา สหรัฐในฐานะประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลกได้กลายเป็นประเทศที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจการเมืองของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทยเป็นผลของพลังกดดันนี้เช่นเดียวกัน

1.1 เสรีนิยมใหม่: การปลุกผิอดีตัม สมิธในหมู่ชาวใหม่และอุดมการณ์แบบตลาดเต็มรูปแบบ

การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นแบบแผนได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อ อัดัม สมิธ (Adam Smith) ตีพิมพ์ผลงานร่วมสมัยของเขาจำนวน 5 เล่มที่ชื่อว่า “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (1776) (Skousen, 2007: 3) สมิธบรรยายภาพความสำคัญของกลไกราคาที่มีต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจ และรูปแบบการแข่งขันว่า กลไกเหล่านี้ช่วยปรับระดับอุปสงค์และอุปทานให้เข้าสู่จุดดุลยภาพ ในเวลาเดียวกัน เขาก็ให้ความสำคัญกับบทบาทของตลาดเสรีในการทำหน้าที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่คนยากจนในสังคมได้ พลวัตเหล่านี้ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของการศึกษาเศรษฐศาสตร์จุลภาคและมหภาคในปัจจุบัน (Watson, 2005: 101-2) แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สายสมิธมีอิทธิพลอย่างมากในยุคเสรีนิยมโดยเฉพาะในอังกฤษ เนื่องจากแนวคิดของเขาสอดคล้องเป็นอย่างดีกับกระบวนการผลิตในยุคแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 เมื่อวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (the Great Depression) ได้เกิดขึ้นในสหรัฐและลุกลามไปทั่วโลก แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สำนักสมิธก็ถูกท้าทายเนื่องจากไม่สามารถให้ทางออกสำหรับวิกฤตินั้นได้ ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1929-1933 มาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของชาวตะวันตกมาถึงจุดวิกฤติ ตัวอย่างเช่น เมื่อเทียบกับช่วงก่อนเกิดวิกฤติ ในประเทศสหรัฐ ปริมาณผลผลิตสินค้าอุตสาหกรรมลดลงร้อยละ 30 การว่างงานพุ่งสูงขึ้นร้อยละ 25 และราคาหุ้นตกลงถึงร้อยละ 88 เป็นต้น ผลของวิกฤติในครั้งนี้ทำให้เหล่านักวิชาการที่เกี่ยวข้องพากันตั้งคำถามถึงแนวทางกลไกตลาดเสรีและความสามารถของระบบทุนนิยมในการจัดการกับเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี (Skousen, 2007: 133-4) เมื่อเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ จึงเสื่อมความนิยมลง และถูกแทนที่ด้วยการขึ้นมาของเศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เซียน

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เศรษฐศาสตร์สำนักสมิธเริ่มได้รับความนิยมลดลง งานของจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) ที่ชื่อว่า “General Theory of Employment, Interest and Money” (1936) ก็ได้รับการนำเสนอสู่สาธารณชน เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เซียนกระตุ้นให้รัฐบาลมีบทบาทในการแทรกแซงตลาดเพื่อบรรเทาวิกฤติเศรษฐกิจ เคนส์เชื่อว่าวิกฤติเศรษฐกิจสามารถแก้ไขได้หากรัฐบาลเล่นบทบาทในการก่อให้เกิดการจ้างงานเต็มอัตรา (full employment) วิธีการดังกล่าวนี้ช่วยให้แรงงานทั้งที่มีทักษะและไม่มีทักษะสามารถมีงานทำได้

ตลอดเวลา (Backhouse, 2006: 22; Pedan, 2006: 98) เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจในยุโรปหลังเหตุการณ์วิกฤติเศรษฐกิจครั้งรุนแรงที่ผ่านมา (คอร์เปอเรต ไทยแลนด์, 2545: 53) ในภาพรวม เคนส์เสนอให้รัฐบาลเพิ่มบทบาทในการบรรเทาความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี แต่ทั้งนี้ เขาไม่เห็นด้วยกับแนวทางการวางแผนจากส่วนกลางแบบเบ็ดเสร็จ (imperative planning) ซึ่งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ประเทศสังคมนิยม ในทางกลับกัน เคนส์เสนอให้ใช้วิธีการวางแผนแบบชี้แนะ (indicative planning) โดยรัฐบาลมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของสวัสดิการและการจ้างงาน เคนส์เชื่อว่านโยบายเช่นนี้จะช่วยสร้างผลคูณ (multiplier effect) ในระบบเศรษฐกิจ เมื่อมีการลงทุนหรือการจ้างงานโดยรัฐบาล เงินลงทุนและค่าจ้างจะไหลเวียนไปสู่การออมหรือการซื้อสินค้าอื่น เป็นการสร้างอุปสงค์ให้เกิดในระบบเศรษฐกิจต่อไป (รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 106-7; Laidler, 2006; Davidson, 2007: 38-57)

ประเทศสหรัฐในยุคสมัยของประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลท์ (Franklin D. Roosevelt) เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดจากการประสบความสำเร็จในการใช้เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนมาดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจจากวิกฤติครั้งใหญ่ รูสเวลท์ดำเนินนโยบายที่เรียกว่า “ข้อตกลงใหม่” อันเป็นนโยบายที่มุ่งให้รัฐบาลมีบทบาทในการกระจายรายได้สู่สังคม เป้าหมายของนโยบายนี้คือ การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น ที่น่าสนใจคือ อิทธิพลของนโยบายข้อตกลงใหม่มียังคงดำรงอยู่จนกระทั่งถึงการบริหารของประธานาธิบดีลินดอน จอห์นสัน (Lyndon Johnson) ตามนโยบายขนาดใหญ่ที่เรียกว่า นโยบายอภิมาหสังคม (The Great Society) (โปรดดู สุรัตน์ โหราชัยกุล, 2546; Bateman, 2006: 280-2)

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงทศวรรษที่ 1970 ได้เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญสองเหตุการณ์อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของโลก เหตุการณ์แรกคือ การล่มสลายของระบบการเงินเบรตตันวูดส์ (Bretton Woods System) ในปีค.ศ.1971 เหตุการณ์นี้นำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ปริมาณเงินล้นระบบ” (global finance) อันเป็นปรากฏการณ์ที่ปริมาณเงินในระบบโลกเกินเกินอันเนื่องมาจากสหรัฐสามารถพิมพ์เงินออกมาได้อย่างไม่จำกัดโดยไม่ต้องขึ้นกับปริมาณทองคำสำรองอีกต่อไป ผลก็คือ เงินที่เกิดขึ้นได้เข้าไปสู่ภาคเก็งกำไรในตลาดหุ้นและอสังหาริมทรัพย์ ทำให้สภาพเศรษฐกิจได้ขยายตัวในลักษณะฟองสบู่ และเกิดเหตุการณ์ฟองสบู่แตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีก 2 ทศวรรษถัดมา (Wade, 2001) อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ วิกฤติการณ์น้ำมันในช่วงปีค.ศ.1973-1975 วิกฤติครั้งนี้ส่งผลอย่างมากต่อกระบวนการผลิตในอุตสาหกรรมของสหรัฐและยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงงานผลิตรถยนต์ (Davidson, 2007: 151-2; Darby and Lothian, 1986: 80-2) หลังจากที่เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนได้มีอิทธิพลในฐานะมุมมองทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาหลายทศวรรษ (ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1930 ถึง 1970) เหตุการณ์ทั้งสองในช่วงต้นได้ทำให้เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนถูกท้าทายอย่างหนัก

สาเหตุเนื่องจากทั้งสองเหตุการณ์ได้นำไปสู่ “สภาวะเงินตึง” (stagflation) ในระบบเศรษฐกิจการเงินของโลก สภาวะดังกล่าวนี้เป็นผลกระทบอันเกิดจากสภาวะเงินเฟ้อ (inflation) อันเกิดจากปรากฏการณ์ปริมาณเงินล้นระบบ ร่วมกับสภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง (stagnation) อันเกิดจากวิกฤติการณ์น้ำมัน เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนถูกท้าทายอย่างหนักเมื่อไม่สามารถอธิบายที่มาของสภาวะเงินตึงได้ (Burton, 1986: 6-7) หลายประเทศในยุโรปรวมทั้งสหรัฐฯ ได้ประสบปัญหาจากสภาวะเศรษฐกิจถดถอย การใช้งบประมาณขาดดุลของรัฐบาล และหนี้สาธารณะมาเป็นเวลานาน ตามแนวคิดของเคนส์ การแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจทำให้รัฐมีรายจ่ายสูงและทำให้เกิดปัญหางบประมาณขาดดุลและหนี้สาธารณะ ในขณะที่ปัญหาการว่างงานก็ยังคงมีอยู่ต่อไป พร้อมกันนี้การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลยิ่งไปซ้ำเติมปัญหาเงินเฟ้อให้รุนแรงมากขึ้นไปอีก (รัตน สายคณิต, 2543: 108-110).¹

ท่ามกลางสภาวะเศรษฐกิจถดถอยอันเกิดจากวิกฤติการณ์น้ำมันและสภาวะเงินตึง กระแสเสรีนิยมใหม่ก็ได้เกิดขึ้น นักวิชาการทั้งหลายที่ผิดหวังกับแนวคิดของเคนส์ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่หมักหมมมาอย่างยาวนาน มองนโยบายเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มขวาใหม่ว่าเป็นความหวังใหม่ในการออกจากวิกฤติ แกนหลักของกลุ่มขวาใหม่ขับเคลื่อนโดยนางมาการิต แทตเชอร์ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศอังกฤษ และนายโรนัลด์ เรแกน ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐฯ ทั้งคู่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้ง และนำเสนอนโยบายเสรีนิยมใหม่ในหมู่ประชาชน (ริงสเวิร์ท ธนะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 108) แน่นอนว่า นโยบายของทั้งคู่สะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มทุนนิยมอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน (คอร์ดเปอร์เรต ไทยแลนด์, 2545: 57) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา รัฐต่างๆ ได้เริ่มรับเอาแนวทางเสรีนิยมใหม่ไปปฏิบัติ ในประเทศอังกฤษและสหรัฐฯ แนวคิดนี้กลายเป็นมรดกทางการเมืองให้แก่ผู้นำรุ่นหลังปฏิบัติตาม²

พอถึงปีค.ศ. 1989 อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้พัฒนาไปสู่รูปแบบที่เน้นการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หรือที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “ฉันทามติวอชิงตัน”

¹ ตามกฎทางเศรษฐศาสตร์ ภาวะเงินเฟ้อและการว่างงานไม่สามารถเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนซึ่งไม่มีงานทำย่อมไม่มีเงินสำหรับการใช้จ่ายและบริโภค ผลก็คือปริมาณเงินในระบบตลาดจะมีน้อยมาก ตามปกติแล้ว ภาวะการว่างงานมักนำไปสู่ภาวะเงินฝืดมากกว่า แต่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 ภาวะการว่างงานและเงินเฟ้อได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ทำให้สำนักเศรษฐศาสตร์เคนส์เขียนถูกตั้งคำถามในเรื่องการใช้จ่ายของรัฐบาลซึ่งนำไปสู่เงินเฟ้อ แต่ไม่สามารถแก้ไขภาวะการว่างงานได้อย่างจริงจัง การปะทุขึ้นของภาวะเงินตึงจึงนำไปสู่การเสื่อมความนิยมในสำนักเคนส์เขียน

² แม้การทำงานของเสรีนิยมใหม่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในยุคสมัยของเรแกนและแทตเชอร์ แต่กำเนิดของแนวคิดนี้สามารถย้อนกลับไปได้ถึงตั้งแต่ช่วงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง นักเศรษฐศาสตร์สำนักออสเตรียนและชิคาโก ซึ่งนำโดยลุดวิก วอน ไมส์ (Ludwig Von Mises) และเฟรดริก วอน ฮาเยก (Friedrich Von Hayek) ได้เริ่มแสดงความไม่เห็นด้วยกับการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐ พอถึงปีค.ศ. 1947 ฮาเยกและเพื่อนร่วมงานของเขา ซึ่งมีมิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) เพื่อนรุ่นน้องร่วมอยู่ด้วย ได้ก่อตั้งสมาคมที่ชื่อว่า the “Mont Pelerin Society” ขึ้นในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สมาคมนี้นี้มีเป้าหมายที่การถกเถียงถึงบทบาทของรัฐและทิศทางของเสรีนิยมในเรื่องแนวคิดและการปฏิบัติ ซึ่งสมาคมนี้อย่างงทำงานอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (Yergin and Joseph Stanislaw, 1998: 141-9)

(Washington Consensus)³ ศัพท์คำนี้เกิดขึ้นโดย จอห์น วิลเลียมสัน (John Williamson) เจ้าหน้าที่อาวุโสของสถาบันปีเตอร์สันเพื่อเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ (the Peterson Institute for international Economics) และหัวหน้านักเศรษฐศาสตร์หลักสายเอเชียใต้ประจำธนาคารโลกในเวลานั้น เขาได้เขียนบทความอันเลื่องชื่อที่ชื่อว่า “What Washington Means by Political Reform” (1989) ซึ่งในภายหลังได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือที่ชื่อ “Latin American Adjustment: How Much Has Happened?” (1990) เนื้อหาของวรรณกรรมนี้ วิลเลียมสันมุ่งหมายให้โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจถูกนำไปใช้ประเทศละตินอเมริกา และต้องการศึกษานโยบายที่กลุ่มนักคิดของผู้กำหนดนโยบายอเมริกัน (think-tank) มองว่าเหมาะสมในการนำไปปฏิบัติ⁴ ข้อเสนอของวิลเลียมสันได้รับการสรุปโดยนายลอว์เรนซ์ ซัมเมอร์ส (Lawrence Summers) รัฐมนตรีกระทรวงการคลังอเมริกันในเวลานั้น ออกเป็นนโยบายปฏิบัติเศรษฐกิจ 4 ประการคือ หนึ่ง การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (Liberalization) อันหมายถึง การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน ซึ่งเป็นวาระทางเศรษฐกิจที่ไอเอ็มเอฟผลักดันมาโดยตลอด ประการที่สอง การสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (Stabilization) อันหมายถึง รัฐบาลต้องเปลี่ยนบทบาทจากการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การสร้างเสถียรภาพให้แก่กลไกราคา แทนการเข้าไปสร้างการจ้างงานที่เคยปฏิบัติมา สาม การแปรรูปกิจการของรัฐ (Privatization) หมายถึง การถ่ายโอนหรือย้ายกิจการของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจไปอยู่ในมือของภาคเอกชนมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและลดรายจ่ายของภาครัฐลง และประการสุดท้าย การลดการกำกับของภาครัฐ (Deregulation) อันหมายถึง รัฐบาลต้องลดบทบาทในการควบคุมและดูแลกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง แต่ปล่อยให้กลไกตลาดได้ทำงานอย่างมีอิสระ แนวทางเศรษฐกิจทั้งสี่ประการได้รับการเผยแพร่โดยรัฐบาลสหรัฐฯ พร้อมกับแรงสนับสนุนจากองค์การโลกาภิวัตน์นิยมใหม่อันได้แก่ ธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟ และองค์การการค้าโลก (รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 108-110) สหรัฐฯแสดงความกระตือรือร้นอย่างมากในการ

³ ด้วยเหตุนี้ แนวความคิดพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ระหว่างฉันทามติเคนส์เซียน (Keynesian Consensus หรือ KC) กับฉันทามติวอชิงตัน (Washington Consensus หรือ WC) มีความแตกต่างกันในด้านการดำเนินนโยบายและอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัดโดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐ กล่าวคือ ในขณะที่ KC มองกลไกราคาว่าเป็นเครื่องมือที่ล้มเหลวในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ การแก้ไขความยากจน และการกระจายรายได้ แต่ WC สนับสนุนให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับกลไกราคา และมองว่าการแทรกแซงกลไกตลาดทำให้รัฐบาลมีต้นทุนสูงมากเมื่อเทียบกับการปล่อยให้กลไกราคาทำงานด้วยตนเอง จากความล้มเหลวของ KC ในการอธิบายและหาทางออกให้แก่เหตุการณ์เงินฝืดในช่วงทศวรรษที่ 1970 ฝ่ายสนับสนุน WC เชื่อว่าการสร้างเสถียรภาพให้แก่กลไกราคาและการลดบทบาทของรัฐเป็นแนวทางที่เหมาะสมมากกว่า ข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณของรัฐบาลในแง่ที่ว่า KC สนับสนุนให้รัฐบาลใช้งบประมาณขาดดุลเพื่อให้รัฐบาลใช้จ่ายเงินในระบบ ในขณะที่ WC เลือกใช้งบประมาณแบบเกินดุลเพื่อลดการใช้จ่ายของรัฐบาล นอกจากนี้ ในขณะที่ WC เห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจแบบตลาด แต่ KC เสนอให้รัฐบาลใช้จ่ายงบเพื่อสาธารณะในการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจให้ทำงาน ในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ KC เห็นด้วยกับการพัฒนาจากภายในประเทศนั่นคือ การให้รัฐบาลทำหน้าที่ปกป้องอุตสาหกรรมแรกเกิดและอุตสาหกรรมหลักบางแห่ง เพื่อให้อุตสาหกรรมท้องถิ่นสามารถแข่งขันกับสินค้านำเข้าได้ ในทางตรงกันข้าม WC ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจากภายนอก นั่นคือ การเปิดตลาดภายในประเทศออกสู่ต่างประเทศให้เข้ามาแข่งขันได้อย่างเสรี และสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออก (โปรดดู รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 111-114)

⁴ สำหรับชุดของนโยบายที่วิลเลียมสันแนะนำ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ได้จำแนกออกเป็น 10 ประเภท (โปรดดู, รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, 2548: 50-7).

เผยแพร่แนวทางเศรษฐกิจทั้งสี่แนวทาง ทางด้านซัมเมอร์สได้กระตุ้นให้ประเทศยอมรับเอาแนวทางทั้งสี่ไปปฏิบัติในประเทศ เขาเห็นว่า ประเทศโลกที่สามซึ่งระดับการพัฒนาและอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน ความมองสหรัฐเป็นต้นแบบของความสำเร็จในการเจริญเติบโตและพัฒนาที่ประเทศโลกที่สามทั้งมวลควรไปให้ถึง (Latham, 2003: 4-5; Rostow, 1990: 75-81)

ในทางตรงกันข้าม ตามมุมมองของนักเคลื่อนไหว แนวคิดเสรีนิยมใหม่ไม่ได้นำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาใดๆ ข้อเสนอที่เกิดขึ้นโดย อลิซาเบธ มาร์ติเนสและอาร์นัลโด การ์เซีย (Elizabeth Martinez and Arnaldo Garcia) นักเคลื่อนไหวชาวฮิสpanic สหพันธ์และสมาชิกของกลุ่มชาวปาตาซายโอ๊คแลนด์ (Oakland-based Comit  Emiliano Zapata) ตามลำดับ ในช่วงที่ทั้งสองทำงานให้กับหน่วยงานที่มีชื่อว่า National Network for Immigrant and Refugee Rights ได้ประมวลถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไว้ 5 ประการดังต่อไปนี้ ประการแรก หลักกลไกตลาด (rule of market) อันหมายถึง ความเชื่อที่ว่าตลาดที่มีการแข่งขันเสรีเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่ดีที่สุดอันจะทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตและเกิดประโยชน์กับทุกคนในสังคม สภาวะการณ์นี้สามารถเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีมาตรการการลดการแทรกแซงจากภาครัฐ มาตรการการเปิดเสรีเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศ มาตรการการลดค่าจ้างแรงงานเพื่อส่งเสริมความสามารถในการแข่งขัน มาตรการการยกเลิกการควบคุมราคา และมาตรการการปล่อยให้กระแสเงินทุน สินค้า และบริการสามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี

ประการที่สอง หลักการลดรายจ่ายสาธารณะที่รองรับบริการทางสังคม (cutting public expenditure for social services) อันหมายถึง การลดบทบาทของภาครัฐจะต้องควบคู่ไปกับการลดรายจ่ายสาธารณะเช่นเดียวกัน นโยบายส่งเสริมการศึกษา นโยบายสาธารณะสุข นโยบายเพื่อคนยากจน หรือแม้แต่งบประมาณในการสร้างถนน สร้างสะพาน และแหล่งน้ำต้องยกเลิกทั้งหมด อย่างไรก็ตามนโยบายที่สนับสนุนรายจ่ายของภาครัฐเพื่อการอุดหนุนและเอื้อประโยชน์ทางด้านภาษีให้แก่กลุ่มธุรกิจเอกชนต้องดำเนินอยู่ต่อไป ประการที่สาม หลักการลดการควบคุมจากภาครัฐ (deregulation) อันหมายถึง การลดบทบาทของภาครัฐโดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อาจเป็นการกีดกันการแสวงหากำไรสูงสุดของผู้ประกอบการเอกชน ต้องรวมถึงกฎหมายปกป้องสิ่งแวดล้อม และมาตรการรับประกันความปลอดภัยของแรงงานด้วย ประการที่สี่ หลักการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (privatization) อันหมายถึง การขายกิจการรัฐวิสาหกิจ สินค้า และบริการให้แก่ภาคเอกชนเป็นผู้ถือครอง กิจการเหล่านี้รวมไปถึงกิจการธนาคาร กิจการอุตสาหกรรมหลักของประเทศ การสร้างถนนและทางด่วน กิจการไฟฟ้า กิจการโรงเรียน โรงพยาบาล และกิจการน้ำประปา กิจการทั้งหมดนี้ต้องลดการผูกขาดจากภาครัฐและให้ประชาชนผู้บริโภคเป็นผู้จ่ายต้นทุนการบริการอย่างแท้จริง และประการสุดท้าย หลักการยกเลิกสินค้าและบริการสาธารณะเพื่อสังคม (eliminating the concept of "the public good" or "community") อันหมายถึง การผลักดันให้ประชาชนเป็นผู้รับผิดชอบการดำรงชีวิตของตนเอง (individual responsibility) ซึ่งจะทำให้คนยากจนในสังคมต้องแสวงหาทางเลือกให้กับตนเอง

ด้วยการประกอบอาชีพและขนานมาหากินเพื่อจัดปัญหา “กาฝากสังคม” (free-riders) ให้หมดไป ดังนั้นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นแนวทางการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่สวนทางกับแนวคิดของสำนักเคนส์โดยสิ้นเชิง (Martinez and Garcia, 1996)

ตามที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแตกต่างออกไปจากยุคเสรีนิยม บทบาทของรับในการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เคยได้รับการยอมรับมาเป็นเวลาหลายทศวรรษถูกแทนที่ด้วยความพยายามในการฟื้นฟูตลาดเสรีในรูปแบบที่เข้มแข็งมากกว่าเดิม ผู้ที่สนับสนุนแนวทางเสรีนิยมใหม่เห็นด้วยว่า รัฐไม่ควรแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่น การมอบสวัสดิการหรือการจ้างงาน แต่ควรมีบทบาทในการส่งเสริมการค้าเสรีและจัดสรรเงินไขต่าง ๆ ให้เหมาะสมแก่การลงทุน (Harvey, 2007: 79) สืบเนื่องจากบริบทดังกล่าวนี้ สิ่งที่น่าสนใจคือ การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการจัดการปกครองของโลก และบทบาทขององค์การโลกลบาล การพิจารณาถึงทฤษฎีกรรมสัญญาใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองจะช่วยให้คลี่คลายให้เห็นองค์ประกอบเหล่านี้

1.2 “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง”: การจัดการปกครองของโลกในยุคเสรีนิยมใหม่

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในการจัดการปกครองระดับโลก (global governance) และบทบาทขององค์การโลกลบาล สตีเฟน กิลล์เสนอให้อธิบายความเปลี่ยนแปลงนี้ผ่านทฤษฎีที่เรียกว่า “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (New Constitutionalism) ซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์แห่งกฎหมาย (rule of law) ทั้งในระดับโลกและระดับชาติ (Gill, 2008: 161) เขาเสนอว่า ระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่เป็นแนวทางสำหรับการจัดการปกครองในปัจจุบัน ถูกครอบงำโดยอิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ถูกแปรสภาพให้มารองรับโครงสร้างทางกฎหมายและการเมืองของการปฏิรูปทางการเมือง ไปสู่เสรีนิยมใหม่ทั้งในระดับรัฐและระดับระหว่างประเทศ ทฤษฎีธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเป็นกระบวนการในระดับมหภาคซึ่ง...

“...ธรรมชาติและวัตถุประสงค์ของพื้นที่ทางสาธารณะในกลุ่มโออีซีดี [OECD] ถูกจัดระเบียบใหม่ไปสู่ทิศทางการแปรรูปและการทำให้เป็นสินค้าด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจซึ่งถูกนิยามและอ้างอิงไปทั่วโลก ความโปร่งใสของรัฐบาลต่อระบบตลาดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวัตถุประสงค์และความรู้สึกของนักลงทุนในตลาดพันธบัตร (ตัวอย่างเช่น สถาบันเพื่อการลงทุน เช่น กองทุนบำเหน็จบำนาญ กองทุนสินเชื่อ และธุรกิจประกันภัย) และสำคัญต่อเงื่อนไขในการทำงานขององค์การโลกลบาลที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคเบรตตันวูดส์...” (Gill, 2008: 138)

สำหรับทฤษฎีธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง อุดมการณ์แบบตลาดถูกเน้นย้ำและผลิตซ้ำเข้าสู่การจัดการปกครองทางเศรษฐกิจระดับโลก พลวัตนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับบทบาทของรัฐในการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมแก่การลงทุนทางธุรกิจและระบบทุนนิยม (Gill, 2008: 169) นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชา

สังคมก็ถูกปรับโครงสร้างใหม่เพื่อรองรับการลงทุนจากภาคเอกชน เงินทุน และกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายของยุคเสรีนิยม (Gill, 2008: 175)

ทั้งนี้ กิลล์เสนอว่า ทฤษฎีว่าด้วยธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองทำให้เห็นถึงคุณลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและตลาด 3 องค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน ความสัมพันธ์นี้มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนและเชื่อมโยง (locking-in) อุดมการณ์แบบตลาดในสังคม องค์ประกอบแรกเกี่ยวข้องกับ “การปรับสภาพของรัฐ” (reconfiguration of state) วัตถุประสงค์คือการทำให้รัฐสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กล่าวคือ รัฐต้องถูกปรับเปลี่ยนให้สามารถรองรับการเคลื่อนไหวของเงินทุนจำนวนมาก มหาศาล สนับสนุนการแข่งขันของภาคเอกชนผ่านการแปรรูปกิจการของรัฐ สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่กลไกทุน รวมถึงรับประกันความปลอดภัยให้แก่ทรัพย์สินและสิทธิในทรัพย์สินของนักลงทุนเอกชน (Gill, 2008: 170-1) ในทำนองเดียวกัน ฮาร์วีย์เสนอว่า รัฐเสรีนิยมใหม่ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ปกป้องทรัพย์สินส่วนบุคคลของภาคเอกชน เพื่อให้การค้าเสรีและระบบตลาดสามารถทำงานได้อย่างอิสระ ในความคิดของกลุ่มธุรกิจ ความมีอิสระของนักลงทุนหรือกลุ่มธุรกิจถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด หากรัฐบาลไม่สามารถรับประกันสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิปัจเจกชน และทรัพย์สินทางปัญญาของภาคเอกชนได้ นวัตกรรมและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ (Harvey, 2007: 65) ในกรณีของทรัพย์สินทางปัญญา มาร์ติน วูล์ฟ (Martin Wolf) มองว่าการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเป็นปัจจัยหลักของนวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ และระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสมัยใหม่ เขาเสนอว่า รัฐที่เข้มแข็งเท่านั้นจึงจะสามารถให้การคุ้มครองสินค้าสาธารณะร่วมกันในสังคมได้ (Wolf, 2005: 51)

องค์ประกอบที่สองคือ “การสร้างสรรคและการขยายตลาดทุนนิยม” (creation and extension of liberal capitalist markets) จากแนวคิดของโพลานีในเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กิลล์เสนอให้นำกฎเกณฑ์ต่างๆ ของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 มาพิจารณาระบบตลาดในปัจจุบัน (Gill, 2008: 161-2) แนวคิดเรื่องธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีการเปิดเสรีทางการเงิน สินค้า และแรงงาน รวมไปถึงการแปรรูปกิจการของรัฐ ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติให้เอกชนเป็นฝ่ายจัดการ นอกจากนี้ กิลล์ยังชี้ให้เห็นว่า ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นพื้นที่ใหม่ทางอุตสาหกรรมในการแสวงหากำไรของตลาด เช่น โปรแกรมคอมพิวเตอร์ สิ่งมีชีวิตที่ผ่านการดัดแปลงทางวิทยาศาสตร์ และความเป็นเจ้าของเหนือโครงสร้างของพืชและมนุษย์ (Gill, 2008: 171) ในประเทศสหรัฐฯ การดัดแปลงพันธุกรรมและร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้องทรัพย์สินเอกชน และถูกกำหนดเป็นกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายที่ปฏิบัติอย่างแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์ทั่วไปยังได้รับการอนุญาตให้ขายอวัยวะในร่างกาย รังไข่ อสุจิ หรือแม้แต่อวัยวะภายใน ซึ่งถือเป็น

อิสรภาพของปัจเจกชนในการซื้อขายหรือครอบครองสินค้าที่เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (Gill, 2008: 171-3)

องค์ประกอบสุดท้ายคือ บทบาทของรัฐใน “การควบคุมความไม่พอใจและความขัดแย้งในสังคม” (containment of dislocations and contradictions) จากที่ได้กล่าวถึงไว้ในบทที่สอง โพลานยีเสนอว่าตลาดอัตโนมัติเป็นเพียงสังคมอุดมคติสุดโต่งในแง่ที่ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่สามารถทำงานได้อย่างยั่งยืนโดยไม่เผชิญกับแรงต้านจากสังคมหรือพลังอัตพิทักษ์ ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อปกป้องสังคมจากผลเสียของระบบตลาด (Polanyi, 1957a) จากแนวคิดของโพลานยีนี้ กิลล์นำมาเสนอในทฤษฎีรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองของเขาว่า การจัดการปกครองในระดับโลกยุคเสรีนิยมใหม่ไม่สามารถทำงานได้นานโดยปราศจากซึ่งปฏิกิริยาจากสังคม ทั้งจากปัจเจกชนและชุมชน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้มาตรการปกป้องภาคอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และแรงงานหายไป แล้วแทนที่ด้วยกลไกตลาดซึ่งทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมต้องแขวนอยู่กับการทำงานของตลาดมากขึ้นตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองจึงคาดหวังให้รัฐบาลไม่เพียงแต่มีมาตรการรุนแรงในการควบคุมแรงต้านจากพลังสังคมในประเทศ แต่ยังรวมไปถึงการสร้างการยอมรับในสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงกลุ่มต่อต้านทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการแสวงหากำไรของระบบตลาด จากอิทธิพลของกรีมส์ กิลล์ชี้ให้เห็นว่า รัฐเสรีนิยมใหม่มีความแยบยลอย่างมากในการจัดการกับพลังสังคมฝ่ายตรงข้าม ทั้งพลังกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามและพลังต่อต้านระบบตลาดอย่างมาก ตัวอย่างเช่น รัฐบาลเลือกเอาข้อเรียกร้องบางประการจากกลุ่มต่อต้านอย่างกลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี หรือกลุ่มต่อต้านการครอบงำเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่ยอมรับได้มาปฏิบัติตามเพื่อลดทอนความไม่พอใจในสังคมและทำให้ความขัดแย้งขยายตัวจนกระทบกับกระบวนการสะสมทุน (Gill, 2008: 173) ตัวอย่างนี้ไปด้วยกันได้เป็นอย่างดีกับตัวอย่างของฮาร์วีย์ที่ว่า กลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดเสรีนิยมใหม่ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับทางการเมืองจากกลุ่มประชากรทั่วโลก ด้วยวิธีการเดียวกันนั้นคือ การอ้างถึงความเป็นประชาธิปไตยในการบริหารงานของรัฐบาลเพื่อให้ประชาชนเห็นว่า พวกเขามีสิทธิมีเสียงในการตรวจสอบหรือแสดงความต้องการต่อรัฐบาลตลอดเวลา (Harvey, 2007: 39)

จากองค์ประกอบทั้งสามของทฤษฎีรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง กิลล์สรุปไว้อย่างน่าฟังว่า...

“...การเมืองของโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่เกี่ยวข้องกับวิภาษวิธีระหว่าง
การสร้างระเบียบวินัย/ความเข้มแข็งให้แก่รัฐ...เพื่อยกระดับอำนาจของทุนนิยม
ในเวลาเดียวกัน [พลังเสรีนิยมใหม่] ก็ต้องพยายามทำให้สังคมสนับสนุนรัฐผ่าน
การร่วมมือกับกลุ่มต่อต้าน...” (Gill, 2008: 173)

อย่างไรก็ดี การกล่าวถึงการทำงานของรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองราวกับว่าเกิดขึ้นได้อย่างอิสระ โดยไม่อธิบายถึงกลไกที่อยู่เบื้องหลังการทำงานของตลาดดูจะเป็นเรื่องที่เรียบง่ายเกินไป ตามที่ได้กล่าวถึงองค์การโลกบาลแห่งระบบเบรตตันวูดส์

ในช่วงต้น องค์การการค้าโลก ธนาคารโลก และไอเอ็มเอฟมีบทบาทหลักในฐานะองค์การระหว่างประเทศที่ดูแลเรื่องของการจัดการปกครองในระดับโลก องค์การทั้งสามได้พยายามปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจในระยะยาวเพื่อมารองรับการขยายตัวของระบบทุนนิยมในระยะยาว กล่าวอีกนัยหนึ่ง กิลล์เสนอว่า เป้าหมายหลักขององค์การทั้งสามคือการปกป้องทรัพย์สินและความมีอิสระในการทำธุรกิจของนักลงทุนทั่วโลก (Gill, 2008: 168) การวิเคราะห์ในทำนองเดียวกันปรากฏในงานของมอร์เตน โบแอสและเดสมอนด์ แมคเนล (Morten Boas and Desmond McNeil) พวกเขาเสนอว่า สถาบันการเงินระหว่างประเทศทั้งหมด ตั้งแต่ระดับโลก อย่างไอเอ็มเอฟ องค์การการค้าโลก หรือธนาคารโลก ไปจนถึงสถาบันการเงินทั่วไปต้องทำงานภายใต้อุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ นโยบายขององค์กร กระบวนการจัดตั้งระเบียบวาระ และจุดยืนของสถาบันการเงินเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากสหรัฐฯ ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ในองค์การเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ นโยบายของบรรดาองค์การโลกบาลแห่งระบบเบรตตันวูดส์จึงมีแนวโน้มสนับสนุนผลประโยชน์ของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำอย่างเปิดเผย (Boas and McNeil, 2004: 206-24)

ในปัจจุบัน แนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ได้รับการผลักดันจากองค์การโลกบาลทั้งสาม จนกระทั่งกลายเป็นหลักการของกลุ่มธุรกิจภาคการเงิน นายทุน และกลุ่มบรรษัทขนาดยักษ์ในการทำธุรกิจทั่วโลก การจัดการปกครองแบบเสรีนิยมใหม่สนับสนุนให้ประเทศต่างๆ ใต้หรือปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจภายในประเทศให้รองรับการลงทุนของเงินจำนวนมหาศาล โครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่เปิดโอกาสให้กลุ่มธุรกิจระดับโลกได้เข้าไปลงทุน อาณาบริเวณที่ยังไม่เคยมีการสำรวจก็ถูกเข้าถึงและปรับเปลี่ยนให้เป็นตลาดลงทุนแห่งใหม่ของพลัดตลาด กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ต้องการลดข้อจำกัดในการค้าและการลงทุน เพื่อให้การเคลื่อนย้ายเงินทุนมีความคล่องตัว และการสะสมกำไรทำได้ง่ายมากยิ่งขึ้น (May, 2006: 1; Picciotto, 1999: 2; Sommon, 2005: 34) กรณีศึกษาที่มาสสนับสนุนข้อเสนอนี้ อย่างชัดเจนคือ เมื่อธนาคารโลกได้ตีพิมพ์รายงานพิเศษซึ่งมีชื่อว่า “*Doing Business*” ในปีค.ศ. 2003 ในฉบับแรกของชุดรายงานฉบับนี้ที่มีชื่อว่า “*Doing Business in 2004: Understanding Regulation*” ธนาคารโลกได้ทบทวนถึงระดับความเข้มข้นของข้อจำกัดในการทำธุรกิจ (red tape) ในประเทศต่างๆ ซึ่งถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กฎเกณฑ์ในการพิจารณาข้อจำกัดในการดำเนินธุรกิจได้แก่ ความยากง่ายในการเริ่มต้นทำธุรกิจ ความเข้มงวดของกฎหมายแรงงาน ความเข้มงวดของกระบวนการทางยุติธรรม มาตรการปกป้องสิทธิของนักลงทุน หรือความช่วยเหลือของรัฐเมื่อต้องการยุติกิจการ เป็นต้น มาตรการเหล่านี้ได้รับการทบทวนโดยธนาคารโลกอย่างละเอียดเพื่อชี้ให้เห็นว่าประเทศใดบ้างที่มีเงื่อนไขที่น่าลงทุน และที่ไม่น่าลงทุน สืบเนื่องจากรายงานฉบับแรกนี้ประเทศ 20 อันดับแรกที่มีข้อจำกัดในการประกอบธุรกิจในระดับต่ำและเหมาะสมแก่การลงทุน ได้แก่ นิวซีแลนด์ สหรัฐฯ สิงคโปร์ ฮองกง ออสเตรเลีย นอร์เวย์ สหราชอาณาจักร แคนาดา สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ ฟินแลนด์ ไอร์แลนด์ เบลเยียม ลิทัวเนีย สโลเวเนีย บอตสวานา และไทย (World

Bank, 2003; รั้งสรรค์ ณะพรพันธุ์. 2548: 78) สำหรับประเทศที่ถูกมองว่ามีข้อจำกัดในการทำธุรกิจสูง ธนาคารโลกได้แนะนำให้พวกเขาลดระดับอุปสรรคในการลงทุน และใช้นโยบายลดกฎเกณฑ์ในการควบคุมทางธุรกิจเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (World Bank, 2003) ในการนี้ ฮาร์วีย์เสนอว่า “รัฐเสรีนิยมใหม่หาโอกาสสอดแทรกกรอบวิธีคิดแบบสินค้าและตลาดเงินทุนและแนวคิดเรื่องการแปรรูปกิจการของรัฐเข้าไปในสังคม [นอกจากนี้] รัฐยังทำหน้าที่ควบคุมการเคลื่อนไหวของแรงงานและสนับสนุนบรรยากาศที่ดีสำหรับการลงทุน” (Harvey, 2005: 184)

ในอีกด้านหนึ่ง สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับคำแนะนำของธนาคารโลกในการลดระดับมาตรการปกป้อง พวกเขามองว่าที่จริงแล้ว ข้อจำกัดในการประกอบธุรกิจเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับประเทศกำลังพัฒนาในการปกป้องอุตสาหกรรมทารก จากการเข้ามาแข่งขันของกลุ่มธุรกิจระดับโลกในประเทศ ในหัวข้อถัดไป เป็นการพิจารณาถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสิทธิบัตรยาในการเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด

1.3 ความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตรยา

จากทฤษฎีว่าด้วยกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง ระบบตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องชี้ให้เห็นถึงสมยอมรับอุดมการณ์แบบตลาดผ่านการให้ความสำคัญแก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาและระบบสิทธิบัตรยา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้แปรสภาพให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค กล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกทำให้มีราคาเพื่อให้เป็นสินค้าที่มีการซื้อขายหรือถ่ายโอนสิทธิกันในระบบตลาดได้ พลวัตนี้นำไปสู่แนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งประกอบไปด้วยสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า โดยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเน้นที่ระบบสิทธิบัตรยาเป็นหลัก ด้วยระบบดังกล่าวนี้ เจ้าของสิ่งประดิษฐ์สามารถสร้างกำไรผ่านระบบราคาจากการถือครององค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารได้

กิลล์ชี้ให้เห็นว่า การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับความพยายามในการฝังรากอุดมการณ์แบบตลาดในสังคม (Gill, 2008: 161-2) ทั้งนี้ ผู้สนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญามักเสนอว่า การปกป้องผลประโยชน์ของผู้ประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมส่งผลดีต่อความมั่นคงในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แต่สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วย ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นเพียงเครื่องมือใหม่ของระบบทุนนิยมในการรักษาผลประโยชน์ และยังเป็นความพยายามของสหรัฐฯ ในการสั่งสมความมั่งคั่งในยุคโลกาภิวัตน์ (Doern, 1999: 1) ในทำนองเดียวกัน ปีเตอร์ ดราฮอส (Peter Drahos) เสนอว่า สหรัฐฯ เป็นแกนนำในการผลักดันนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา แรงจูงใจเบื้องหลังความพยายามนี้ถือเป็นเหตุผลในเชิงระบบการตลาดทั้งสิ้น ในด้านหนึ่งบทบาทนี้เกิดจากแรงกดดันของพลักจากกลุ่มธุรกิจระดับโลก อีกด้านหนึ่งมาจากความรู้สึกของสหรัฐฯ ที่ต้องการเป็นผู้ทำหน้าที่นี้เพื่อรักษาสถานะผู้นำของโลกต่อไป สำหรับในประการแรก บรรดาบริษัทยักษ์ใหญ่ที่มีถิ่นฐานในสหรัฐฯ เช่น ไอบีเอ็ม ไฟเซอร์ หรือ

ไมโครซอฟต์ ซึ่งมีผลได้ผลเสียเป็นมูลค่ามหาศาลในระบบทรัพย์สินทางปัญญา ต่างวิตกกังวลกับการสูญเสียกำไรมหาศาลอันเนื่องมาจากการละเมิดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม แม้ข้อเท็จจริงจะปรากฏว่าบริษัทเหล่านี้ได้กำไรตลอดเวลา (Drahos, 1995: 7) อีกประการหนึ่งที่ทำให้สหรัฐฯ เล่นบทบาทในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญา สามารถทำความเข้าใจได้ในมุมมองที่จักดิช บัควาตี (Jagdish Bhagwati) เรียกว่า “ปรากฏการณ์ยักษ์ล้ม” (The diminished giant syndrome) อันหมายถึงสภาวะที่อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจกำลังเสื่อมถอยลงในเวทีโลก (Bhagwati, 1993: 22, cited in Drahos, 1995: 7) ปรากฏการณ์นี้สร้างความวิตกกังวลให้แก่รัฐบาลสหรัฐฯ และสภาองเกรสว่า พวกเขาจะสูญเสียอิทธิพลในการแข่งขันทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจนได้ดุลการค้าเหนือสหรัฐฯ รวมทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างน่าอัศจรรย์ของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิล อินเดีย หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำลายสหรัฐฯ ในฐานะคู่แข่งทางเศรษฐกิจอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ ในช่วงเวลาที่อนาคตทางเศรษฐกิจและการเมืองของสหรัฐฯ อยู่ในความไม่แน่นอน การคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาจะช่วยเยียวยาสหรัฐฯ จากปัญหาทางเศรษฐกิจได้ (Drahos, 1995: 7-8) ในประเด็นหลังนี้ การวิเคราะห์ของสุธี ประศาสน์เศรษฐ์ สนับสนุนข้อเสนอของดราฮอสเป็นอย่างดี สุธีได้วิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า “ปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้” (The realization problem) ของระบบทุนนิยมโลก กล่าวคือ ในกระบวนการสะสมทุน นายทุนทุกคนย่อมหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ต้องเผชิญกับ “วิกฤติการผลิตล้นเกิน” (The overproduction crisis) อันเนื่องมาจากค่าจ้างแรงงานที่ต่ำเกินไป เมื่อค่าจ้างอยู่ในระดับต่ำ แรงงานย่อมไม่มีเงินในการซื้อสินค้า ผู้ผลิตก็ย่อมไม่สามารถขายของได้ ทำให้ภาคการผลิตที่แท้จริงหยุดชะงัก ผู้ผลิตที่ตื่นตัวจึงหันไปหาสินค้าประเภทอื่นเช่น การลงทุนทางการเงิน หรือการครอบครองทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อรักษาการผลกำไรและกระบวนการสะสมทุนต่อไป (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2544: 39-45)

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญากระทำผ่านแนวคิดเรื่อง “กฎแห่งความหายาก” (The law of scarcity) ที่สร้างราคาและต้นทุนให้แก่การใช้ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ก่อนการมาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ความรู้และข้อมูลข่าวสารสามารถถูกใช้สอยและผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า โดยไม่มีปัจเจกชนมาถือครองกรรมสิทธิ์และขัดขวางการใช้ประโยชน์ในความรู้ของผู้อื่นในสังคมได้ (Drahos and Braithwaite, 2002: 42) ในประเด็นนี้ คริสโตเฟอร์ เมย์และซูซาน เซลขยายความว่า ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกสร้างให้เป็นสินค้าที่หายากแม้ว่าตัวมันเองไม่ได้เป็นของที่หายากแต่กำเนิด ความรู้และวัตถุสิ่งของจึงแตกต่างกันในประเด็นนี้ เนื่องจากการใช้วัตถุสิ่งของทำให้บุคคลอื่นเสียประโยชน์ในการใช้ (competing and rivalrous) กลไกราคาและระบบตลาดจึงเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสม แต่การใช้องค์ความรู้ในสังคมไม่ได้ทำให้รรถประโยชน์สุดท้ายในการใช้ของผู้อื่นลดลงไป ในแง่นี้ ความรู้จึงต้องถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าที่หายากที่จำเป็นต้องใช้เงินในการซื้อหามาใช้ (May and Sell, 2006: 5-6; Polanyi, 1971: 145) จากแนวคิดดังกล่าวนี้ กฎแห่งความหายากอยู่เบื้องหลังระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เมื่อใดก็ตามที่กฎแห่งความหายากถูกนำมาใช้กับองค์

ความรู้ บรรษัทซึ่งครอบครองความรู้ต่างๆย่อมสามารถเก็บเกี่ยวผลกำไรผ่านระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ ได้รับการสนับสนุนจากเดอบอรา ฮอลเบิร์ต (Debora Halbert) ซึ่งเสนอว่า

“...ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสายตาของนักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตกเป็นความรู้ที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิต – ในที่นี้หมายถึงความรู้ที่ยังไม่ได้ขัดเกลาโดยปัจเจกบุคคลใดๆ ซึ่งเห็นคุณค่าของมันในฐานะทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดผลผลิต ในขณะที่ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการยอมรับในขณะนี้ว่ามีคุณค่าและมีความสำคัญ การอ้างอิงว่าองค์ความรู้นั้นเป็นมรดกของของมนุษย์ทุกคนร่วมกัน เป็นวิถีทางใหม่ของการได้รับสิทธิในทรัพย์สินเหนือภูมิปัญญาที่ยังไม่มีการกล่อมเกลา...” (Halbert, 2005: 150)

เมื่อประยุกต์ตรรกะนี้เข้ากับกรณีสิทธิบัตรยา จะพบว่า ยิ่งการคุ้มครองระบบสิทธิบัตรเข้มงวดเพียงใด โอกาสที่บรรษัทข้ามชาติจะสามารถกอบโกยผลกำไรยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ปรากฏการณ์นี้สามารถนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบบสิทธิบัตรยาและผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติได้ ดราฮอสและเบรทเวอร์อธิบายความสัมพันธ์นี้เป็น “เกมความรู้” (The knowledge game) กล่าวคือ ผู้เล่นในเกมนี้จะอาศัยยุทธศาสตร์ในการสร้างหรือครอบครองความรู้ต่างๆเพื่อพัฒนาเป็นสินค้า โดยมีระบบทางกฎหมายมารองรับเพื่อทำหน้าที่ปกป้องระบบสิทธิบัตรอย่างเหนียวแน่น สำหรับตลาดสินค้า ผู้เล่นแต่ละคนหรือกลุ่มของผู้เล่นจะตัดสินใจว่าจะวางขายสินค้าไว้ในที่ใด แข่งขันอย่างไร และได้รับผลตอบแทนตามความเหมาะสมอย่างไร (Drahos and Braithwaite, 2002: 52)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาประเด็นปัญหาการคุ้มครองสิทธิบัตรยา โดยเสนอสมมติฐานไว้ว่า สิทธิบัตรเป็นหนึ่งในสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ อัดัม มัวร์ (Adam Moore) ชี้ให้เห็นว่า “การคุ้มครองสิทธิบัตรเป็นรูปแบบการคุ้มครอง [ทรัพย์สินทางปัญญา] ที่เข้มงวดมากที่สุด ในแง่ที่ว่าสิทธิขาดในการถือครองที่ยาวนานถึง 20 ปี ถูกมอบให้กับ การแสดงความเป็นเจ้าของหรือการใช้สอยสิ่งประดิษฐ์ที่ได้รับการปกป้องนั้นๆ” (Moore, 1997: 4) สำหรับผู้ที่สนับสนุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ การคุ้มครองระบบสิทธิบัตรอย่างเข้มงวดส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านนวัตกรรมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กล่าวคือการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเหมาะสมจะช่วยก่อให้เกิดนวัตกรรมและส่งเสริมอัตรา การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Wolf, 2005: 50-1) ในทำนองเดียวกัน บัควาตีเสนอว่า การเคลื่อนไหวของบรรษัทข้ามชาติผ่านผู้แทนการค้าของสหรัฐฯในการผลักดันให้เกิดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแพร่หลาย เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดยาที่มีประสิทธิภาพตัวใหม่ขึ้น หากปราศจากซึ่งระบบทรัพย์สินทางปัญญา บริษัทยาต่างๆก็ไม่สามารถวิจัยและพัฒนา และส่งผลกระทบต่อนวัตกรรมยาอย่างไม่ต้องสงสัย หากสถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นจริงแล้ว ประเทศต่างๆไม่ว่าจะเป็นประเทศกำลังพัฒนา ด้อยพัฒนา และแม้แต่พัฒนาแล้ว ก็จะไม่สามารถเข้าถึงยาคุณภาพได้เลย (Bhagwati, 2007: 182-5)

อย่างไรก็ดี ในอีกมุมมองหนึ่ง ฮาร์วีย์เสนอว่า การสถาปนาระบบสิทธิบัตรกระตุ้นให้เกิดการแสวงหาค่าเช่า (rent seeking) ในระบบทรัพย์สินทางปัญญา ผู้ครอบครองสิทธิบัตรมีสิทธิขาดในการกำหนดราคาของความรู้และข้อมูลข่าวสารที่พวกเขาเป็นเจ้าของ และป้องกันการใช้ประโยชน์โดยไม่ได้จ่ายต้นทุนในการเข้าถึง (Harvey, 2007: 68) จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ราคาของยาที่ซื้อต้องจำนวน 16 รายการในแอฟริกาและในลาตินอเมริกามีราคาสูงกว่าราคายาประเภทเดียวกันในกลุ่มประเทศโออีซีดี (OECD) อย่างมาก (Bala and Sagoo, 2000: 1, cited in Drahos and Braithwaite, 2002: 37) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะระบบสิทธิบัตรยาให้สิทธิแก่บริษัทยาข้ามชาติอย่างสมบูรณ์แบบในการกำหนดราคา โดยไม่มีสิ่งใดมารับประกันว่าประเทศใดจะจ่ายน้อยหรือมากกว่า แต่ราคาของยาจะถูกกำหนดไปตามกลไกราคาที่ถูกสร้างขึ้นในระบบตลาด ระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็งจึงมอบอำนาจให้แก่ผู้เป็นเจ้าของสิทธิบัตรในการกำหนดราคาอย่างเต็มที่ (Drahos and Braithwaite, 2002: 37)

ในส่วนของพลังสังคมซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับระบบทรัพย์สินทางปัญญา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายได้แก่ พลังที่ส่งเสริมตลาดและพลังปกป้องสังคม เมื่อโยงเข้ากับกรณีการประกาศซีแอลของประเทศไทย สามารถสรุปออกมาได้ดังตารางที่ 3-1 ข้างล่างนี้ บทบาทของพลังสังคมทั้งสองกลุ่มจำเป็นต้องมีการคลี่คลายให้เห็นถึงจุดยืน แนวคิดเบื้องหลัง และกลไกการทำงาน เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิเคราะห์การประกาศมาตรการซีแอลในประเทศไทยต่อไป

ตารางที่ 3-1 ตารางแสดงพลังสังคมต่าง ๆ ทั้งฝ่ายตลาดและฝ่ายอัตพิทักษ์

ระดับของตัวแสดง	พลังตลาด	พลังปกป้องสังคม
ระดับระหว่างประเทศ	บริษัทยาข้ามชาติ, PhRMA, สหรัฐฯ, สหภาพยุโรป, WIPO, WTO	อ็อกซ์แฟม, กลุ่มไอพีวอตซ์, กลุ่มนักวิชาการระดับโลก, องค์การหมอไร้พรมแดน, กลุ่มนิเวศวิทยาความรู้
กลไกของประเทศไทย	กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, กระทรวงการต่างประเทศ, ข้าราชการสาธารณสุขกระแสหลัก	ข้าราชการสาธารณสุขหัวก้าวหน้า, องค์การเภสัชกรรม, องค์การอาหารและยา
ระดับประเทศ	PPA, PReMA, กลุ่มธุรกิจส่งออก, หอการค้าไทย, หอการค้าสหรัฐฯ	กลุ่มแพทย์ชนบท, เกษตรชนบท, กลุ่มนักวิชาการสายสาธารณสุข, เอ็นจีโอที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงยาและเอดส์

จากตารางข้างต้นนี้ ตัวแสดงทั้งฝ่ายตลาดและฝ่ายพลังปกป้องสังคมต่างมีที่ทางในระดับต่างๆ ทั้งในระดับโลก ระดับรัฐ หรือแม้แต่การเป็นกลไกของรัฐ แม้ว่าตัวแสดงเหล่านี้ถูกจำแนกประเภทในระดับต่างๆ แต่ในทางปฏิบัติตัวแสดงทั้งหมดต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในขณะที่บรรษัทข้ามชาติได้รวมตัวกันเป็นสมเอนทรีย์ในระดับโลกซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับองค์การโลบาลอย่างองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกหรือองค์การการค้าโลก พวกเขายังมีความเชื่อมโยงกับสมเอนทรีย์ในประเทศไทยซึ่งทำหน้าที่สานสัมพันธ์กับกลไกของรัฐอย่างกระทรวงพาณิชย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกรอบวิธีคิดในเชิงบวกและสนับสนุนการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในไทย ในอีกผากหนึ่ง ข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐไทย มิได้ขับเคลื่อนนโยบายเพียงลำพัง ผลของนโยบายทางสาธารณสุขย่อมขึ้นกับทิศทางการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาจากกระทรวงพาณิชย์เช่นกัน นอกจากนี้ พวกเขายังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มแพทย์ชนบท นักวิชาการหรือเอ็นจีโากลุ่มต่างๆ ทั้งในระดับรัฐและระดับโลกเพื่อผลักดันให้ประชาชนเข้าถึงยาได้ บทบาทของพลังสังคมทั้งหมดนี้จะได้รับการนำเสนอต่อไปตามลำดับ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจที่มาของการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในไทยต่อไป

กล่าวโดยสรุป การแพร่หลายของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้การจัดการปกครองในระดับโลกเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ กิลล์เรียกว่าเป็น “ธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง” ภายใต้สภาวะนี้ อุดมการณ์แบบตลาดถูกเผยแพร่ผ่านการคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อสหรัฐและบรรษัทชั้นนำของโลก สหรัฐมีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายทางการค้าเพื่อรองรับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจ อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญาอย่างรอบด้านจำเป็นต้อง เข้าใจบทบาทขององค์การโลบาลที่รับผิดชอบการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก ซึ่งทำหน้าที่มายาวนาน และองค์การการค้าโลกซึ่งมีข้อตกลงทริปส์เป็นหลัก ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งคือ การเข้าใจบทบาทของทั้งสององค์การในการร่วมมือกันผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

2. องค์การโลบาลทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการคลี่ให้เห็นบทบาทขององค์การโลบาลที่รับผิดชอบการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) และองค์การการค้าโลก (หรือดับเบิลยูทีโอ) ในภาพรวม ไวโปเป็นองค์การที่ผูกขาดการดูแลและเผยแพร่ระบบทรัพย์สินทางปัญญา การสถาปนาองค์การการค้าโลกอันนำมาสู่ข้อตกลงทริปส์ในปีค.ศ. 1995 ทำให้ไวโปสูญเสียอำนาจผูกขาดและต้องปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกต่อไป ความพยายามดังกล่าวนี้ สะท้อนออกมาใน “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) ของไวโป ซึ่งเป็นการพัฒนาในแบบตะวันตกเพื่อส่งเสริมระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มแข็งต่อไป

2.1 องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกับการดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

ในการวิเคราะห์บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) คริสโตเฟอร์ เมย์ได้เสนอไว้ในตอนต้นของหนังสือที่ชื่อว่า “The World Intellectual Property Organization: Resurgence and the Development Agenda” (2007)⁵ ไว้อย่างน่าสนใจ เขาตั้งข้อสังเกตว่า แม้ไวโปเป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญอย่างมากในฐานะองค์กรระหว่างประเทศองค์การหนึ่ง แต่การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศมักจะละเลยบทบาทขององค์การนี้ อันที่จริงแล้วไวโปเป็นหนึ่งในตัวแทนพิเศษขององค์การสหประชาชาติ แต่นักวิชาการทั้งหลายมักให้ความสนใจกับองค์การที่มีชื่ออย่างธนาคารโลกหรือองค์การการค้าโลกมากกว่า (May, 2007: 1) จากข้อสังเกตของเมย์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เห็นด้วยว่า ไวโปทำหน้าที่ในการดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญามายาวนาน การเข้าใจบทบาทขององค์การนี้จึงมีความสำคัญในการอธิบายภาพเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศอย่างรอบด้าน

ในส่วนของตัวองค์กร สำนักงานใหญ่ของไวโปตั้งอยู่ที่นครเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในปัจจุบัน ไวโปมีสมาชิกจำนวน 184 ประเทศ โดยที่แต่ละประเทศได้รวมตัวกันเพื่อตติสันติภาพขององค์การ จัดทำงบประมาณ และคิกกิจกรรมเพื่อส่งเสริมเป้าหมายขององค์การ นอกจากนี้ ไวโปยังเปิดโอกาสให้องค์การต่างๆ ทั่วโลกกว่า 250 องค์การ ทั้งองค์การของรัฐและองค์การที่ไม่ใช่รัฐ เข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุมของไวโป (WIPO, n.d.[a]: online) สำหรับกำเนิดขององค์การ ต้องพิจารณาย้อนไปถึงสนธิสัญญากรุงปารีสปีค.ศ.1883 (The 1883 Paris Convention for the Protection of Industrial Property) และสนธิสัญญากรุงเบิร์นปีค.ศ.1886 (The 1886 Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works) ฉบับแรก สนธิสัญญาปารีสถูกออกแบบมาเพื่อช่วยเหลือผู้คนในประเทศหนึ่งให้ได้รับการปกป้องสิทธิในทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมจากการใช้ประโยชน์ในประเทศอื่นๆ (เช่น สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และสิ่งออกแบบอุตสาหกรรม) ส่วนฉบับที่สอง สนธิสัญญากรุงเบิร์นมีเป้าหมายเพื่อให้การคุ้มครองลิขสิทธิ์ได้รับการยอมรับในระดับระหว่างประเทศ ด้วยการช่วยเหลือประเทศภาคีให้มีสิทธิในการควบคุมและได้รับผลตอบแทนจากการใช้สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ (เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี บทละคร เพลง ละครเวที เนื้อเพลง โน้ตเปียโน ภาพเขียน ภาพวาด งานแกะสลัก และงานสถาปัตยกรรม) ในช่วงแรก สนธิสัญญาทั้งสองฉบับได้จัดตั้งสำนักงานระหว่างประเทศของตนเองเพื่อปฏิบัติการกิจ แต่พอถึงปีค.ศ.1893 ทั้งสองหน่วยงานได้ร่วมกันจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศร่วมกันที่ชื่อ “Bureaux Internationaux reunis pour la protection de la propriete intellectuelle” (หรือมีชื่อภาษาอังกฤษว่า United International Bureau for the Protection of Intellectual Property) องค์การนี้รู้จักกันดีในชื่อว่า BIRPI โดยมีฐานที่มั่นในเจนีวา ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งขององค์การสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาทรัพย์สินทางปัญญามีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในระดับระหว่างประเทศ ประเทศอุตสาหกรรมต่างเรียกร้องให้มีการจัดตั้งหน่วยงานระหว่าง

⁵ หนังสือเล่มนี้เป็นหนึ่งในหนังสือชุดใหญ่ของสำนักพิมพ์ Routledge ที่ชื่อว่า the Global Institutions Series

ประเทศขึ้นมารับผิดชอบทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1962-1967 ได้มีการประชุมครั้งสำคัญเกิดขึ้นสองครั้ง ซึ่งจัดโดย Permanent Bureau of the Paris Union and Berne Union เพื่อสำรวจความเป็นไปได้ของการผลักดันให้ Permanent Bureau กลายเป็นองค์การอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากการประชุมครั้งที่สอง ณ กรุงสตอกโฮล์มเสร็จสิ้นลง ที่ประชุมได้ลงนามร่วมกันจัดตั้ง the Convention Establishing the World Intellectual Property Organization ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา BIRPI ก็ได้พัฒนาเป็นองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ.1967 และมีผลบังคับใช้ในปี ค.ศ.1970 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (WIPO, n.d.[b]: online; May, 2007: 15-23; Doern, 1992: 22; Gervais, 2003: 9-10)

หลังจากที่ไวยโปได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการได้ไม่นาน ไวยโปก็ได้รับการบรรจุให้กลายเป็นหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติในวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ.1974 การเคลื่อนไหวนี้ถูกวางแผนให้เป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาให้ประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติยอมรับ (WIPO, n.d.[b]: online) สืบเนื่องจากมาตรา 9 ของไวยโป ซึ่งเกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือทางวิชาการต่อประเทศต่างๆ ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา มาตรานี้ระบุถึงข้อตกลงระหว่างองค์การสหประชาชาติและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก โดยระบุว่า...

“...องค์การสหประชาชาติและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก
รับผิดชอบร่วมกันในการจัดสรรความช่วยเหลือทางวิชาการให้แก่การพัฒนาใน
การสรรค์สร้างภูมิปัญญา ทั้งสององค์การยังรับผิดชอบร่วมกันในการหลีกเลี่ยง
ภารกิจและการบริการที่ซ้ำซ้อนกันอย่างไม่มีความจำเป็นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ
ความช่วยเหลือทางวิชาการ และยังเห็นพ้องต้องกันในการร่วมมือกันอย่างมี
ประสิทธิภาพเท่าที่จำเป็นในการสร้างความร่วมมือและความช่วยเหลือให้
เกิดขึ้นในกรอบที่ตั้งเอาไว้...” (WIPO, 1975a: online)

จากความร่วมมือดังกล่าวนี้ อาร์พาด บอิร์ช (Arpad Bogsch) รักษาการผู้อำนวยการคนแรก
ของ BIRPI และรักษาการผู้อำนวยการใหญ่ของไวยโปสองสมัย แสดงความเห็นว่าการทำงาน
ภายใต้กรอบขององค์การสหประชาชาติ ทำให้ไวยโปจะได้รับเสียงสนับสนุน และมีประเทศ
สมาชิกจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนามาเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากยิ่งขึ้น (Bogsch, 1992: 28;
cited in May, 2007: 24)

การเชื่อมโยงกับองค์การสหประชาชาติทำให้ไวยโปได้รับประโยชน์ทั้งในด้านการทูตและ
ในการเข้าถึงศูนย์กลางของการจัดการปกครองทางเศรษฐกิจของโลก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้ง
สององค์การมีภารกิจและมีสมาชิกร่วมกันจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายความว่า สมาชิกของทั้ง
สององค์การต้องเป็นประเทศเดียวกันเสมอไป อันที่จริงแล้ว ไวยโปเป็นองค์กรอิสระที่มีสมาชิก
เป็นของตนเอง จากโครงสร้างนี้ ไวยโปจึงเป็นอิสระจากแรงกดดันในการจัดทำงบประมาณใน
ลักษณะที่องค์กรอื่นๆ ของสหประชาชาติประสบ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะไวยโปได้รับการ
สนับสนุนทางด้านเงินทุนหลักมาจากค่าธรรมเนียมในการใช้ประโยชน์จากสนธิสัญญาความ

ร่วมมือทางสิทธิบัตร (the Patent Cooperation Treaty หรือ PCT) จากกลุ่มธุรกิจภาคเอกชน⁶ (May, 2007: 25) อาจกล่าวได้ว่า สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรสร้างรายได้ให้แก่ไวกิปถึงร้อยละ 85 ของรายได้ทั้งหมด ในขณะที่รายได้จากประเทศสมาชิกเป็นเพียงส่วนน้อย และรัฐที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจก็ได้จ่ายค่าธรรมเนียมมากกว่ารัฐขนาดเล็กแต่อย่างใด โครงสร้างงบประมาณนี้หมายความว่า ประเทศที่มีอำนาจมากก็ได้มีอิทธิพลในไวกิปมากไปกว่ารัฐขนาดเล็ก (Doern, 1992: 23, 27-8) นอกจากนี้ ความเท่าเทียมกันอีกประการหนึ่งยังเกิดขึ้นผ่านการจดทะเบียนสิทธิบัตรในหมู่ประเทศสมาชิก การรับรองสิทธิบัตรในประเทศหนึ่งภายใต้สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตร ส่งผลต่อระบบสิทธิบัตรในประเทศสมาชิกอื่นๆของสนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรทั้งหมด (WIPO, n.d.[c]: online)

ในฐานะหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติ ไวกิปมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือและทำงานร่วมกับประเทศกำลังพัฒนาในการสร้างมาตรฐานระบอบทรัพย์สินทางปัญญา จากรายงานฉบับแรกถึงองค์การสหประชาชาติในปีค.ศ.1975 ไวกิปเน้นถึงความจำเป็นในการให้ความช่วยเหลือ “บรรดาประเทศกำลังพัฒนาในการส่งเสริมความเป็นอุตสาหกรรม การค้าขาย วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และการพัฒนาทางเทคโนโลยี ผ่านกระบวนการสร้างความทันสมัยของผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมและระบบลิขสิทธิ์ ตลอดจนให้ [ประเทศกำลังพัฒนา] ได้เข้าถึงข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และการถ่ายทอดเทคนิคทางวิชาการที่สำคัญ (WIPO, 1975b: 13, อ้างใน May, 2007: 27) ในทำนองเดียวกัน รายงานสรุปผลประจำปีค.ศ.2007 ไวกิประบุว่า ยุทธศาสตร์การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและการสร้างความพร้อมในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา มี 6 ประการดังนี้ หนึ่ง การกระตุ้นให้ผู้กำหนดนโยบายกำหนดให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในนโยบายการวางแผนของชาติ สอง การสร้างความทันสมัยให้กับหน่วยงานทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา การสร้างความลงตัวให้แก่การปฏิบัติงานในสำนักงาน และการฝึกฝนเจ้าหน้าที่เพื่อเพิ่มความเชี่ยวชาญ สาม การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการนิติบัญญัติและการบังคับใช้สนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเคร่งครัด สี่ การรณรงค์โครงการเพื่อสร้างความตระหนักในความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญา ห้า การสร้างกลไกความเข้มแข็งในการร่วมมือในภูมิภาค และหก การกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมให้มีการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแพร่หลาย (WIPO, 2007a: 18-9)

ในทางปฏิบัติ หลักการเหล่านี้ได้รับการตีความไปสู่โครงการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกำลังพัฒนาเพื่อปรับปรุงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ไวกิปเสนอโครงการฝึกฝนอบรมเจ้าหน้าที่ จัดการสัมมนาและการประชุมเพื่อวิเคราะห์ประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา และร่างระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาให้แก่ประเทศสมาชิก (May, 2007: 26-7) ประเด็นที่น่าสนใจคือ ควบคู่ไปกับโครงการให้ความช่วยเหลือ ไวกิปได้ชูความเชื่อวาระบบ

⁶ สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรถูกบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของไวกิปในปีค.ศ.1970 ต่อมาได้รับการแก้ไขในปีค.ศ.1979 และได้รับการปรับปรุงเพิ่มเติมในปีค.ศ.1984 และ 2001 ตามลำดับ

ทรัพย์สินทางปัญญาสร้างผลประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติจำนวนมหาศาล ความเชื่อนี้ถูกยึดเยียดให้แก่ผู้นำและเจ้าหน้าที่ระดับสูงของประเทศต่างๆ ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในกรณีของประเทศไทย ไวโปมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเป็นหนึ่งหน่วยงานหลักของกระทรวงพาณิชย์ ทั้งสององค์กรต่างพูดจาในภาษาเดียวกัน เชื่อในแนวทางเดียวกัน และปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มแข็งทัดเทียมประเทศแถบตะวันตก ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในพลังตลาด ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งระบบสิทธิบัตรภายในประเทศ และมีผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศไทย ในบทที่สี่ จะได้กล่าวถึงบทบาทของหน่วยงานนี้อีกครั้ง

นับตั้งแต่มีสนธิสัญญากรุงปารีสและสนธิสัญญากรุงเบิร์นที่นำมาสู่การจัดตั้งไวโปอย่างเป็นทางการ หากไม่นับองค์การความร่วมมือในระดับภูมิภาค ไวโปเป็นเพียงองค์การเดียวที่มีบทบาทในระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก แต่ทว่า การสถาปนาองค์การการค้าโลกขึ้นมา อันเป็นที่มาของข้อตกลงทริปส์ ได้ทำให้ไวโปสูญเสียบทบาทที่ผูกขาดมาเป็นเวลานาน และทำให้ไวโปจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทต่อไปในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลก อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะไปสู่การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การปรับตัวของไวโป บทบาทขององค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์มีความสำคัญและจำเป็นต้องได้รับการกล่าวถึง

2.2 การเกิดขึ้นขององค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์: กลไกใหม่ในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา

องค์การการค้าโลกจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1995 การจัดตั้งครั้งนี้เป็นผลมาจากการที่กฎระเบียบทางการค้าในระดับระหว่างประเทศมีความสลับซับซ้อน และมีมิติทางด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้ามากยิ่งขึ้น การทำงานของความตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและภาษีศุลกากร (General Agreement on Tariffs and Trade) หรือที่รู้จักกันดีในชื่อสั้นๆ ว่า แกดตต์ ไม่สามารถครอบคลุมขอบเขตที่กว้างขึ้นของการค้าและการบริการ การลงทุน และแม้แต่ทรัพย์สินทางปัญญาได้ การเปลี่ยนผ่านจากแกดตต์ไปสู่องค์การการค้าโลกจึงมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดองค์การใหม่ที่สามารถตอบสนองการเปิดเสรีทางการค้า การสนับสนุนให้เกิดการเคลื่อนย้ายการค้า การบริการ และการแข่งขันในตลาดอย่างเสรีระหว่างประเทศ โดยปราศจากซึ่งการควบคุมจากรัฐบาลในแต่ละประเทศ (Peet, 2003: 146) หลังจากแกดตต์ได้ทำงานมาอย่างยาวนานในช่วงระหว่างปีค.ศ.1986-1994 การประชุมครั้งสุดท้ายในรอบอูรุกวัย ส่งผลสัญญาณว่าองค์การที่ทำหน้าที่ทางการค้าของโลกต้องเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ ภารกิจใหม่ที่สำคัญคือ การยกเลิกการอุดหนุนการส่งออกสินค้าเกษตรและสิ่งทอ การจัดการกับอุปสรรคทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี การสนับสนุนทางวิชาการในเรื่องที่เกี่ยวกับการค้าและมาตรการการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับการค้า รวมทั้งทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้าด้วย ภารกิจเหล่านี้ได้ถูกแปลงไปสู่ข้อตกลงสามชุด ซึ่งปรากฏในองค์การการค้าโลกเพื่อให้ครอบคลุมระบอบการค้าโลก อันได้แก่ ข้อตกลงแกดตส์ (General Agreement on Trade

in Services หรือ GATS) ข้อตกลงทริมส์ (Agreement on Trade-Related Aspects of Investment Measures หรือ TRIMs) และข้อตกลงทริปส์ (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights หรือ TRIPs) (Peet, 2003: 153)

ในช่วงก่อนการประชุมรอบอุรุกวัย ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลกขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือความสนใจของแกตต์อย่างสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้น ไวโปกียังไม่มีกระบวนการตุลาการเพื่อระงับข้อพิพาทในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาแต่อย่างใด (Doern, 1999: 25) ด้วยเหตุนี้ ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก พวกเขาเห็นตรงกันถึงความจำเป็นในการพัฒนาให้ความตกลงในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญายาวตัวออกไปและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ประเทศเหล่านี้ต้องการองค์การที่ครอบคลุมเรื่องการบังคับใช้ การใช้สิทธิ และการกำหนดข้อผูกพันที่เท่าเทียมกันในทุกประเทศ กล่าวได้ว่า ประเทศพัฒนาแล้วและประเทศร่ำรวยทั้งหลาย แสวงหาโอกาสในการขยายการปกป้องการใช้ประโยชน์จากความรู้และข้อมูลข่าวสาร เพื่อจัดการกับผลิตภัณฑ์เลียนแบบและสะสมความมั่งคั่งต่อไป ความพยายามดังกล่าวนี้เป็นแรงกดดันมาจากบริษัทข้ามชาติของโลกที่ต้องการให้ประเทศทุนนิยมชั้นนำปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขาว่ากันว่า เป็นผลประโยชน์แห่งชาติ ตัวแสดงเหล่านี้ต้องการให้องค์การทางการค้าของโลกทำหน้าที่คู่ขนานไปกับบทบาทของไวโปกี ซึ่งพวกเขามองว่ายังไม่เพียงพอในการปกป้องผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น แม้ว่าสมาชิกบางกลุ่มของแกตต์ยังลังเลในการรวมเอามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเข้าเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ แต่เมื่อแกตต์ได้พัฒนาเป็นองค์การการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ก็เกิดขึ้นในฐานะเครื่องมือสนับสนุนการคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาในหมู่ประเทศสมาชิก (Gervais, 2003: 10-1; May, 2007: 25-6) จากการลงนามร่วมกันของรัฐมนตรีหลายร้อยคนซึ่งเป็นตัวแทนของหลายประเทศในข้อตกลง The Splendid Salle Royale of the Palais des Congres in Marrakech หรือที่เรียกกันสั้นๆว่า สนธิสัญญามาราเกช เพื่อรับรองข้อตกลงทริปส์ ทำให้ข้อตกลงนี้กลายเป็นหนึ่งในข้อตกลง 28 ฉบับในร่างสุดท้ายของการประชุมรอบอุรุกวัย และกลายเป็นหนึ่งในข้อตกลงที่สำคัญที่สุดที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาในศตวรรษที่ 20 (Drahos and Braithwaite, 2002: 10)

ท่ามกลางกระแสทรัพย์สินทางปัญญาที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในระบบการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ได้นำประเด็นที่ได้เคยพูดถึงในการประชุมแกตต์มาปฏิบัติ และเพิ่มบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา มาตรการบังคับใช้ และกระบวนการระงับข้อพิพาทในระดับพหุภาคี (WTO, n.d.[a]: online; Peet, 2003: 155-6) ตามที่เดิร์นได้กล่าวไว้ องค์การการค้าโลกมีความแตกต่างจากความร่วมมือแกตต์ในสามประการดังต่อไปนี้ ประการแรก การเพิ่มมาตรการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาเป็นข้อตกลงทริปส์ องค์การการค้าโลกได้สร้างสภาพที่ขึ้นเพื่อสอดส่องดูแลให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา แต่ไม่มีหน้าที่เข้าไปแทรกแซงในการระงับความขัดแย้ง ประการที่สอง องค์การการค้าโลกได้จัดตั้ง

ให้มีกลไกรับข้อพิพาทเพื่อเพิ่มเชื้อเพลิง และส่งเสริมให้การทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้าเดินหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว ประการที่สาม องค์การการค้าโลกพัฒนาความสามารถในการสำรวจนโยบายทางการค้าทั้งในและนอกประเทศของแต่ละประเทศสมาชิก เพื่อประเมินผลกระทบที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าในหมู่ประเทศสมาชิก (Doern, 1999: 93) ตามที่ดราฮอสและเบรทเวธได้เสนอไว้ ข้อตกลงทริปส์สร้างความพึงพอใจอย่างมากให้แก่กลุ่มบริษัทข้ามชาติเทคโนโลยีชั้นสูงที่มีถิ่นฐานในประเทศสหรัฐฯ เนื่องจากพวกเขามองว่าข้อตกลงทริปส์เป็น “ก้าวแรกในระบบระเบียบโลกของการลงทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งมองความรู้เป็นเรื่องของเอกชน มากกว่าเรื่องของสาธารณชน” (Drahos and Braithwaite, 2002: 10)

ดังที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ข้อตกลงทริปส์ทำให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นที่ยอมรับในระดับโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการสร้างมาตรฐานขั้นต่ำในเรื่องสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า ตัวชี้วัดทางภูมิศาสตร์ สิ่งออกแบบทางอุตสาหกรรม และงานออกแบบผังวงจร (Drahos and Braithwaite, 2002: 10) สำหรับผู้ที่สนับสนุนการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ข้อตกลงทริปส์ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างสาธารณประโยชน์ในระยะยาวและผลกำไรของภาคเอกชนในระยะสั้น องค์การการค้าโลกเสนอว่า...

“...ผลประโยชน์ของสังคมในระยะยาว [จะเกิดขึ้นเมื่อ] การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญากระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานและสิ่งประดิษฐ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระยะเวลาของการคุ้มครองสิ้นสุดลง ผลงานและสิ่งประดิษฐ์ก็เข้าสู่พื้นที่ทางสาธารณะ [นอกจากนี้] รัฐบาลยังได้รับอนุญาตให้ลดต้นทุนในระยะสั้น ตามข้อยกเว้นต่าง ๆ มากมาย ตัวอย่างเช่น เพื่อจัดการกับปัญหาทางด้านสาธารณสุขเป็นการชั่วคราว...” (WTO, n.d.[b]: online)

เพื่อสนับสนุนสมมุติฐานที่ว่า การปกป้องสิทธิบัตรสามารถไปด้วยกันได้กับการเข้าถึงยา องค์การการค้าโลกมักอ้างเสมอว่า ข้อตกลงทริปส์มีข้อยืดหยุ่นในการบังคับใช้ ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดได้แก่ มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ผลิตบางรายสามารถผลิตยาที่มีสิทธิบัตรขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด เพื่อส่งไปยังประเทศที่มีความจำเป็นในช่วงเวลาสั้นๆ ได้ หรือมาตรการนำเข้าซ้อน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศใดๆ นำเข้ายาที่มีราคาถูกจากอีกประเทศหนึ่งได้ เป็นต้น จากการประชุมรอบโดฮา ที่ประชุมองค์การการค้าโลกมีมติว่า “ข้อตกลงทริปส์ไม่ควรกีดกันสมาชิกจากการสนับสนุนมาตรการทางด้านสาธารณสุข พวกเขาเน้นย้ำถึงความจำเป็นที่ประเทศต่างๆ ต้องมีความสามารถในการใช้ข้อยืดหยุ่นที่เห็นตรงกันในข้อตกลงทริปส์ และพวกเขายังเห็นพ้องกันในการขยายข้อยกเว้นในการปกป้องสิทธิบัตรทางเวชภัณฑ์สำหรับประเทศด้อยพัฒนาจนกระทั่งถึงปีค.ศ.2016” (WTO, n.d.[b]: online)

อย่างไรก็ดี แม้องค์การการค้าโลกได้มีข้อยืดหยุ่น เช่น มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร หรือช่วงเวลาควบคุมสิทธิบัตรตามระดับการพัฒนาของแต่ละประเทศดังที่ได้กล่าวไป แต่ข้อตกลงทริปส์ก็ให้การคุ้มครองอย่างรอบด้านเหนือผลิตภัณฑ์ในทุกเทคโนโลยี ในแง่ที่ว่า ข้อตกลงทริปส์กำหนดให้ประเทศสมาชิกให้การคุ้มครองสิทธิบัตรทั้งในส่วนของการกระบวนการและ

ตัวผลิตภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น ในกรณีของสิทธิบัตรยา ก่อนการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ หลายประเทศให้การคุ้มครองเพียงแค่ตัวกระบวนการผลิตไม่ใช่ตัวผลิตภัณฑ์ เนื่องจากการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ย้อมนำไปสู่การผูกขาดผลิตภัณฑ์อย่างรอบด้าน ในขณะที่ การคุ้มครองที่กระบวนการผลิตยังเปิดโอกาสให้ประเทศต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษาวิจัยยาประเภทเดียวกันที่มีกระบวนการผลิตที่ต่างกันได้ในกรณีของประเทศอินเดีย ประชากรในประเทศได้ประโยชน์จากช่วงเว้นวรรคที่องค์การการค้าโลกเปิดโอกาสให้ชะลอการคุ้มครองสิทธิบัตรยาจนถึงปีค.ศ.2005 แต่หลังจากนั้น อินเดียจะต้องเข้าสู่กระบวนการทรัพย์สินทางปัญญาของโลกต่อไป (Chaudhuri, 2005) ในปัจจุบัน ประเทศกำลังพัฒนาถูกกำหนดให้คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแบบเต็มรูปแบบสำหรับผลิตภัณฑ์ทางยา (WHO, 2005: 238-9) จากข้อกำหนดของข้อตกลงทริปส์ อาจกล่าวได้ว่า การคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ทางเวชภัณฑ์เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของข้อตกลงทริปส์ที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น การคุ้มครองนี้ไม่เพียงแต่ครอบคลุมทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาในภาพรวมในทำนองเดียวกัน แต่ยังรวมไปถึงการเปิดเสรีและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบการค้าแบบพหุภาคีทั้งหมด (Velásquez and Boulet, 1999: 82)

เนื่องจากแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญามีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น ข้อตกลงทริปส์ผลักดันให้ประเทศกำลังพัฒนาปรับปรุงระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศเช่นเดียวกับที่ไวกีโพลผลักดัน (May, 2007: 32-3) แต่ทว่า หากเปรียบเทียบกับไวกีโพลซึ่งมีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญามาอย่างยาวนาน ข้อตกลงทริปส์มีประเด็นที่ต่างออกไปจากไวกีโพลในเรื่อง อำนาจการบังคับใช้ซึ่งปรากฏในส่วนที่สามของข้อตกลงทริปส์ กล่าวคือ ในยุคของทริปส์ ประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลกมีข้อผูกพันให้ดำเนินคดีความทางอาญาและกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจนในกระบวนการนิติบัญญัติแก่ผู้ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา บทลงโทษนี้อาจเป็นการจำคุกและปรับในอัตราที่เหมาะสมเพื่อเป็นมาตรการป้องปรามมิให้เกิดการกระทำผิด (Peet, 2003: 155-6) ด้วยเหตุนี้ ประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศจึงเห็นด้วยกับบทบาทขององค์การการค้าโลกมากกว่าไวกีโพลในการรับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา เนื่องจากสามารถตอบสนองต่อระดับในการพัฒนาประเทศที่ต่างกันได้ในทางกลับกันประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้า เช่น สหรัฐหรือประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป กลับต้องการให้มาตรการบังคับใช้และบทบัญญัติลงโทษผู้กระทำผิดถูกบังคับใช้กับทุกประเทศอย่างเท่าเทียมกัน (Doern, 1999: 93)

ในภาพรวม การสถาปนาเกณฑ์สูงองค์การการค้าโลก อันเป็นที่มาของข้อตกลงทริปส์ ส่งผลกระทบต่อสถานะของไวกีโพลในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานการณ์เช่นนี้บังคับให้ไวกีโพลต้องหาทางออกให้แก่ความสำคัญที่ลดลงขององค์การ เพื่อแก้ไขปัญหานี้ ไวกีโพลจึงจัดการประชุมใน “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) เพื่อหาทางฟื้นฟูสถานะของไวกีโพลให้กลับมามีความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง

2.3 การคืนชีพขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคข้อตกลงทริปส์: “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา”

ตามที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ การสถาปนาองค์การการค้าโลกและการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ หลีกเลียงไม่ได้ในการทำให้ไวโปสูญเสียอำนาจผูกขาดในการจัดการระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ โดยเฉพาะสหรัฐและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป ไวโปได้สูญเสียอิทธิพลของเศรษฐกิจและการเมืองในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญานับตั้งแต่องค์การการค้าโลกมีกลไกใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่ สถานการณ์ที่น่าวิตกเช่นนี้ทำให้ไวโปจำเป็นต้องปรับตัวและหามาตรการเพื่อกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เป้าหมายที่สำคัญคือการให้องค์การยังคงมีตัวตนในยุคความร่วมมือทางสถาบันระหว่างองค์การการค้าโลกและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (The new WTO-WIPO institutional equation) (Doern, 1999: 97)

ในกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันและการผนึกกำลังกันจัดการพื้นที่ทางทรัพย์สินทางปัญญาโลกระหว่างสององค์กร ในวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ.1995 นายอาร์พาด บอร์ช (Arpad Bogsch) ผู้อำนวยการใหญ่ของไวโป และนายเรนาโต รูกีโร (Renato Ruggiero) ผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การการค้าโลกในเวลานั้น ได้ลงนามร่วมกันใน “ความตกลงระหว่างองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลก” (Agreement between the World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization) โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1996 ทั้งนี้ มาตรา 4 ของข้อตกลงร่วมกันได้ระบุว่า ไวโปและองค์การการค้าโลกตั้งปณิธานร่วมกันในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการดังต่อไปนี้

“...ประการแรก ในเรื่องความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการ สำนักกิจการระหว่างประเทศจะเอื้อให้ประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกของไวโป ได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการในระดับเดียวกัน เช่นเดียวกับที่ข้อตกลงทริปส์เปิดกว้างต่อประเทศสมาชิกของไวโปในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา [ในทำนองเดียวกัน] สำนักเลขานุการขององค์การการค้าโลกก็เปิดกว้างสำหรับประเทศสมาชิกของไวโป ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนาและไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก ย่อมได้รับความช่วยเหลือในระดับเดียวกันกับที่ข้อตกลงทริปส์มอบให้กับประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก

ประการที่สอง ในเรื่องความร่วมมือระหว่างสำนักกิจการระหว่างประเทศและสำนักเลขานุการขององค์การการค้าโลก [ทั้งสองหน่วยงาน] จะร่วมกันยกระดับความร่วมมือในกิจกรรมการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงทริปส์

แก่ประเทศกำลังพัฒนา เพื่อสร้างอรรถประโยชน์สูงสุดสำหรับกิจกรรมต่างๆ และยืนยันความร่วมมือที่ทั้งสององค์การมีร่วมกัน

ประการที่สาม ในเรื่องการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในย่อหน้าที่หนึ่งและสองข้างต้น สำนักกิจการระหว่างประเทศและสำนักเลขาธิการขององค์การการค้าโลกจะประสานงานกันอย่างต่อเนื่องและแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งไม่เป็นความลับให้แก่กันและกัน...” (WIPO and WTO, 1995: online)

ความตกลงดังกล่าวนี้ได้สร้างการประสานประโยชน์และความช่วยเหลือสำหรับประเทศกำลังพัฒนา ในการปรับปรุงระบบทรัพย์สินทางปัญญภายในประเทศ เช่น ระบบเจ้าหน้าที่กระบวนการนิติบัญญัติ และความรู้ทางวิชาการ รวมทั้งความตกลงที่เกิดขึ้นยังเป็นแนวทางให้แก่ทั้งสององค์การในการทำงานร่วมกันในการจัดการปกครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก ในยุคที่ข้อตกลงทริปส์ได้ถือกำเนิดขึ้น (May, 2007: 34)

หลังจากข้อตกลงนี้เกิดขึ้นได้ไม่นาน ในวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ.1998 สองปีหลังจากความตกลงร่วมมือนี้มีผลบังคับใช้ ไวโปและองค์การการค้าโลกได้ร่วมกันออกแถลงการณ์แก่สื่อมวลชนในเรื่องความคืบหน้าร่วมกันในการขยายความร่วมมือทางวิชาการแก่ประเทศกำลังพัฒนา ทั้งสององค์การเสนอว่าวัตถุประสงค์ของแถลงการณ์นี้คือ การให้ความช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาเพื่อให้พร้อมกับกำหนดระยะเวลาที่กำลังจะมาถึงในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเต็มตัว ก่อนวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2000 ซึ่งเป็นวันที่ประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลกทั้งหมด มีผลผูกพันในการปฏิบัติตามข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ทั้งสององค์การเห็นว่า กำหนดเส้นตายที่กำลังจะมาถึงเป็นภารกิจที่ท้าทายอย่างยิ่งยวดแก่ประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้น การให้ความช่วยเหลือประเทศต่างๆ ในการพัฒนาจึงมีความสำคัญอย่างมาก ความช่วยเหลือที่วาระนี้เริ่มตั้งแต่การปรับปรุงการวางแผนเพื่อการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการ ไปจนถึงการสร้างสถาบันทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้ตรงตามมาตรฐานของตะวันตก ในตอนหนึ่งของแถลงการณ์ได้ระบุว่า “กระบวนการดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับการสร้างกฎหมายลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องในทรัพย์สินทางปัญญาให้สอดคล้องกับความตกลง [กระบวนการนี้] ยังเกี่ยวข้องกับการมอบการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อจัดการกับผู้ขโมยความคิดของผู้อื่น สินค้าเลียนแบบ และรูปแบบการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ” (WIPO and WTO, 1995: online) ภาพความร่วมมือดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคขององค์การการค้าโลก เมย์กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า การสถาปนาข้อตกลงทริปส์ขึ้นมาไม่ควรมองว่าบทบาทของไวโปจะถูกจำกัดขอบเขตลง แต่ให้มองว่าการมีอยู่ของข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ไวโปสามารถใช้ทรัพยากรไปกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการสร้างบรรทัดฐานในสังคมได้อย่างเต็มที่ และปล่อยให้องค์การการค้าโลกรับผิดชอบในเรื่องการบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา (May, 2007: 35)

ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าทั้งสององค์การได้ลงนามร่วมกันในความตกลงร่วมมืออย่างเต็มใจ แต่ไวโปได้ส่งสัญญาณของความพยายามที่จะรักษาบทบาทนำในระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกต่อไป เดิร์นได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงต้นของความร่วมมือกับองค์การการค้าโลก เจ้าหน้าที่ระดับสูงบางท่านของไวโปได้ออกมาเรียกร้องให้องค์การมีบทบาทในกิจกรรมทางทรัพย์สินทางปัญญาเพิ่มเติมอย่างน้อย 4 กิจกรรม ประการแรก การบังคับใช้และการนำไปปฏิบัติควรได้รับความสำคัญในการกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกนำตัวผู้กระทำผิดต่อกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญามาขึ้นศาลของประเทศนั้นๆ ประการที่สอง การเพิ่มบทบาทในการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่หรือผู้ปฏิบัติงานของประเทศนั้นๆ และการแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ในระดับภูมิภาค โดยไวโปเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายและเงินช่วยเหลือจากประเทศพัฒนาแล้ว ในประการที่สาม เจ้าหน้าที่ระดับสูงของไวโปออกมาสนับสนุนให้องค์การเพิ่มการรณรงค์ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาว่าเพราะเหตุใดจึงต้องมีการยอมรับทั่วโลก ประเทศสมาชิกบางรายอ้างว่าการจูงใจรัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่ให้ยอมรับในระบบทรัพย์สินทางปัญญาอาจมีปัญหาหากไวโปไม่สามารถให้เหตุผลในทางเศรษฐศาสตร์ที่น่าเชื่อถือได้ถึงความจำเป็นในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา และประการสุดท้าย ไวโปควรมีบทบาทที่กระตือรือร้นมากขึ้นในการทำให้ข้อมูลของทรัพย์สินทางปัญญาเข้าไปสู่ระบบคอมพิวเตอร์ การเข้าถึงฐานข้อมูลของทรัพย์สินทางปัญญาควรสามารถกระทำได้จากทั่วทุกมุมโลกและทำให้เป็นหลักสากล ภารกิจนี้จะทำให้ข้อมูลได้รับการเผยแพร่และการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาลดลงได้ (Doern, 1999: 97-8)

การก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งของดร.คามิล ไรดริส (Dr. Kamil Idris) ในฐานะผู้อำนวยการใหญ่ของไวโปคนที่สี่ในปีค.ศ.1997 มาพร้อมกับความตั้งใจในการฟื้นฟูไวโปให้กลับมามีบทบาทหลักในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกอีกครั้ง หนึ่งในก้าวที่สำคัญของความพยายามนี้ปรากฏในสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตร (Patent Law Treaty หรือ PLT) ซึ่งได้รับการเสนอในวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ.2000 ที่การประชุมการทูตเมืองเจนีวา และมีผลบังคับใช้ในวันที่ 28 เมษายน ค.ศ.2005 สนธิสัญญานี้มีเป้าหมายที่การจัดระบบกระบวนการทางสิทธิบัตรในระดับประเทศและระดับภูมิภาคให้เป็นไปตามระบบระเบียบเดียวกันทั่วโลก หากเปรียบเทียบกับกรณีของข้อตกลงทริพส์ องค์การการค้าโลกมีเป้าหมายให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นต่ำของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา ในขณะที่สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรต้องการให้ประเทศต่างๆ ปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นสูงสุด ตามที่สำนักงานสัญญาของสมาชิก (Office of a Contracting Party) กำหนด ทางด้านไวโปได้ให้เหตุผลสนับสนุนสนธิสัญญานี้ว่าเป็นสัญญาที่เหมาะสมอย่างยิ่ง (a friendly-user version) ต่อผู้ร้องขอและเจ้าของสิทธิบัตรในการกำหนดมาตรฐานสิทธิบัตรตามสมควร นอกจากนี้ การที่สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรได้สร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในระดับชาติและระดับภูมิภาคให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันยังมีเป้าหมายเพื่อลดปัญหาสองมาตรฐานในระดับระหว่างประเทศ ประเด็นที่สำคัญที่สุดคือ สนธิสัญญานี้บ่งชี้ต้องการลดขั้นตอนในกระบวนการจดสิทธิบัตร ลดค่าใช้จ่ายของผู้ร้องขอจดทะเบียน และลดระยะเวลาอันเกิดจากขั้นตอนทางราชการที่เกิดขึ้น

อย่างไม่พอใจ ปัญหานี้มักเกิดขึ้นคือ วันที่ยื่นคำขอกับวันที่ได้รับสิทธิอาจมีระยะเวลาห่างกันมาก ไวโปลังพยายามลดความสูญเสียที่เกิดขึ้นนี้ (WIPO, 2004: 301-5)

ความพยายามต่อมาของไอดริส คือการผลักดันให้ประชาคมโลกเห็นถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแนวคิดเรื่องการพัฒนา ในวันที่ 28 พฤศจิกายน ค.ศ.2007 ไอดริสได้เสนอให้ไวโปลี “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) อันประกอบไปด้วยคำแนะนำและข้อเสนอแนะจากประเทศสมาชิกเพื่อยกระดับมิติของการพัฒนาให้เป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมขององค์การ (WIPO, 2007b: online) ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า วาระดังกล่าวมีจุดเริ่มแรกมาจากการถกเถียงระหว่างประเทศสมาชิกถึงบทบาทที่เหมาะสมของไวโปลี ในฐานะหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติ สำหรับประเทศกำลังพัฒนา พวกเขาต้องการให้ไวโปลีมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศของพวกเขา มากกว่าการผลักดันให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้า (May, 2007: 82) ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.2004 ในการประชุมสภาสามัญของไวโปลี (The 2004 WIPO General Assembly) ข้อเสนอให้ไวโปลีดำเนินการในวาระว่าด้วยการพัฒนามักได้รับการเสนอโดยประเทศอาร์เจนตินาและบราซิล พร้อมทั้งประเทศกำลังพัฒนาที่สนับสนุนแนวคิดนี้อีก 12 ประเทศ นับตั้งแต่การสถาปนาไวโปลีอย่างเป็นทางการ ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาถือเป็นวาระอย่างเป็นทางการฉบับแรกที่ได้รับการเสนอเข้าสู่ที่ประชุม (May, 2007: 76; WIPO, 2007b: online)

ก่อนการประชุมเพื่อถกเถียงถึงรายละเอียดของวาระฉบับนี้ในหมู่ประเทศสมาชิก กลุ่มประเทศพัฒนาแล้วได้แสดงจุดยืนอย่างเปิดเผยว่าเห็นด้วยกับวาระนี้และสมควรได้รับการผลักดันให้เป็นวาระหลัก แต่อันที่จริงแล้ว จุดยืนดังกล่าวนี้ได้แฝงความคิดที่พวกเขาต้องการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มงวดมากยิ่งขึ้น ท่าทีเช่นนี้ได้สร้างความหวังให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนา” (Friends of Development) ท่าทีนี้สอดคล้องกับประเด็นที่มีการถกเถียงในสภาสามัญเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.2004 ประเทศสมาชิกในที่ประชุมครั้งนั้นต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การเผยแพร่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาควรเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นไปเพื่อเป้าหมายแห่งการพัฒนา เมื่อเริ่มต้นประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาของไวโปลี สถานการณ์ยังคงดำเนินไปอย่างเป็นปกติ เนื้อหาในส่วนแรกของวาระดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการหยิบยกเนื้อหาในประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนารอบโตอาขององค์การการค้าโลก และเนื้อหาของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษใหม่ขององค์การสหประชาชาติ (UN Millennium Development Goals) มานำเสนอ (May, 2007: 76-7) การเริ่มต้นวาระด้วยเนื้อหาเช่นนี้จึงไม่น่าแปลกใจนักหากประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย มีความเข้าใจต่อคำว่า “การพัฒนา” ว่าเป็นความหมายเดียวกันกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในการประชุมองค์การการค้าโลกรอบโตอา ซึ่งเป็นรอบที่ผลประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนาได้รับการตอบสนองมากที่สุด อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการพัฒนาในระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศพัฒนาแล้วที่แฝงก็

ปรากฏขึ้น ความเข้าใจผิดหรือความเข้าใจที่ต่างกันในคำว่า “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” กลายเป็นประเด็นถกเถียงที่รุนแรงเมื่อตัวแทนของฝ่ายสหรัฐยืนยันแนวคิดการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาว่าเป็นที่มาของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้ เมย์เสนอว่า “ด้วยเหตุนี้ ตรรกะเบื้องหลังประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงสามารถทำความเข้าใจได้อย่างดีที่สุดในฐานะความพยายามของการพัฒนาแบบ “กระแสหลัก” ของไวโอบีเท่านั้น” (May, 2007: 79) จากข้อเสนอของเมย์ ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงส่งสัญญาณว่าไวโอบีเห็นโอกาสในการฟื้นฟูความสำคัญของตนเองให้กลับมามีบทบาทหลักในระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกอีกครั้ง หลังจากเสื่อมถอยลงไปในช่วงที่ข้อตกลงทริปส์เกิดขึ้น การจุดประเด็นเรื่องประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงไปด้วยกันเป็นอย่างดีกับความต้องการในการปฏิรูปองค์การให้พร้อมสำหรับการกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เมื่อความจริงปรากฏขึ้น กลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนาและผู้สนับสนุนต่างลงความเห็นว่าวาระนี้เป็นเพียงเครื่องมือใหม่ของไวโอบีในการทำใหกฎหมายสิทธิบัตรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วโลก และเป็นเหตุผลใหม่ในการเข้าไปให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ประเทศต่างๆ เช่นที่เคยปฏิบัติมาอย่างยาวนาน (May, 2007: 79)

หากพิจารณาที่รายละเอียดของประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาที่ ไวโอบีเสนอให้มีกิจกรรมทางทรัพย์สินทางปัญญาที่ครอบคลุมด้านต่างๆ 6 กิจกรรม ดังต่อไปนี้ หนึ่ง ความช่วยเหลือทางวิชาการและการสร้างประสิทธิภาพของสถาบัน สอง การสร้างบรรทัดฐาน ความยืดหยุ่น นโยบายสาธารณะ และความรู้สาธารณะ สาม การถ่ายโอนเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีการสื่อสาร ตลอดจนการเข้าถึงข้อมูล สี่ การประเมินผล การประเมินคุณค่า และการศึกษาผลกระทบ ห้า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทั้งมวล และหก บทบัญญัติและการจัดการปกครอง (WIPO, 2007b: online) ในช่วงแรกของเนื้อหาของวาระ ไวโอบีแสดงความตั้งใจอย่างชัดเจนในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่การจัดการปกครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลก เพื่อรวมเอามิติสาธารณะของทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อขยายขอบเขตการถ่ายโอนเทคโนโลยี เพื่อแนะแนวทางการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญา และเพื่อออกแบบโครงการความช่วยเหลือทางวิชาการให้แต่ละประเทศอย่างเหมาะสม (May, 2007: 77-8) เป้าหมายของความตั้งใจเหล่านี้ในการเพิ่มนวัตกรรมใหม่และช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาจะไม่มีทางประสบความสำเร็จ หากระบบทรัพย์สินทางปัญญาไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการพัฒนาแบบกระแสหลัก ดร.ไอตริส กล่าวว่า...

“...การเสนอให้มีประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาเป็นหลักประกันให้กับชุมชนระหว่างประเทศว่ามีข้อมูลพัวพันร่วมกันในการสนับสนุนวิวัฒนาการของระบบทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสะท้อนความจำเป็นและความวิตกกังวลของประเทศทั้งหลาย...การตัดสินใจครั้งสำคัญนี้เป็นย่างก้าวที่สำคัญและสร้างสรรค์ในการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก เพื่อเป็นสินค้าสาธารณะ ด้วยการเป็นกำลังใจและให้รางวัลแก่นวัตกรรมและงานสร้างสรรค์ในทำที่ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ...” (WIPO, 2007b: online)

สืบเนื่องจากการปฏิรูปขององค์การ การประกาศประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาสอดคล้องกับเนื้อหาของทฤษฎีธรรมณูใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง อย่างน้อยที่สุดในสองกรณี นั่นคือ การควบคุมไม่ให้ความไม่พอใจของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาต่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาขยายตัว และในเวลาเดียวกัน ก็ยังเป็นการรักษาการขยายตัวของอุดมการณ์ตลาดหรือระบบทุนนิยมผ่านการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาในมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก (Gill, 2008: 171-5) ยกตัวอย่างเช่น กรณีขอสันธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ (Substantive Patent Law Treaty หรือ SPLT) ซึ่งเป็นหนึ่งในภารกิจหลักของประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา และได้สร้างข้อถกเถียงถึงความเหมาะสมอย่างกว้างขวางในปัจจุบันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา สันธิสัญญานี้สะท้อนความพยายามของประเทศพัฒนาแล้วในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกให้เข้มแข็ง เนื้อหาของสันธิสัญญาฉบับนี้เป็นการขยายเนื้อหาจากสันธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรซึ่งเกิดขึ้นในปีค.ศ. 2000 โดยมีคณะกรรมการตรวจสอบการใช้กฎหมายสิทธิบัตร (Standing Committee on the Law of Patents หรือ SCP) เป็นผู้รับผิดชอบ คณะกรรมการนี้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อร่างบทบัญญัติในหลายกรณีที่เกี่ยวข้องกับระบบสิทธิบัตร จนปรากฏผลเป็นรูปธรรมในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2001 ร่างบทบัญญัติใหม่นี้เป็นการเพิ่มความชัดเจนให้แก่ระบบสิทธิบัตรของโลก ตั้งแต่คำนิยามของสิ่งค้นพบ (prior art) นวัตกรรมใหม่ (novelty) สิ่งประดิษฐ์ที่ไม่มีอยู่ก่อน (inventive step/non-obviousness) สิ่งใช้สอยทางอุตสาหกรรม (industrial applicability/utility) การร่างและตีความข้อกล่าวอ้าง (drafting and interpretation of claims) และข้อเรียกร้องในการเปิดเผยข้อมูลของสิ่งประดิษฐ์เท่าที่จำเป็น (requirement of sufficient disclosure of the invention) (WIPO, n.d.[d]: online)

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่มีการประชุมถึง 11 รอบในช่วงระหว่างค.ศ. 2001-2005 สันธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ยังคงไม่ได้ข้อสรุป พลังคัดค้านที่สำคัญมาจากกลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนา พวกเขา มองว่า ร่างกฎหมายฉบับนี้ยังต้องมีการเจรจาต่อรองกันต่อไปและไม่สมควรให้มีการนำไปปฏิบัติในเร็ววัน ข้อโต้แย้งที่สำคัญคือ ความไม่เห็นด้วยในเรื่องความเข้มงวดของกฎหมายสิทธิบัตร ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาสมควรได้รับการลดหย่อนให้แตกต่างจากมาตรฐานในประเทศที่พัฒนาแล้ว มากกว่าการบังคับใช้มาตรฐานเดียวกัน (Gerhardsen, 2006: online) ในทำนองเดียวกันกับสันธิสัญญาฉบับเดิม สันธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่แตกต่างจากข้อกำหนดของข้อตกลงทริปส์ในแง่ที่ว่า ในขณะที่ข้อตกลงทริปส์กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา สันธิสัญญาใหม่มุ่งหมายให้ไวโปขยายขอบเขตการทำงาน ซึ่งตอบสนองความต้องการของไวโปในการฟื้นฟูสถานะของตนเองในเวทีโลก ในประเด็นนี้ จักรกฤษณ์ คอวพจน์ เสนอว่า เมื่อใดก็ตามที่สันธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ประสบความสำเร็จ และมีการยอมรับจากสมาชิกให้เป็นข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ข้อตกลงทริปส์จะถูกลดความสำคัญและอ่อนแอเกินไปในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้าในทันที (Jakkrit, 2008)

ในภาพรวมของส่วนนี้ โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญาโลกในปัจจุบันอยู่ภายใต้การจัดการปกครองระดับโลกของไวโบลและองค์การการค้าโลก หากปราศจากซึ่งองค์การโลกบาลเสรีนิยมใหม่ทั้งสององค์การ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาก็จะไม่ได้รับการคุ้มครอง ในขณะเดียวกัน ผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมก็จะไม่ได้รับการปกป้อง กล่าวได้ว่า พลังขับเคลื่อนของความร่วมมือระหว่างไวโบลและองค์การการค้าโลกสร้างกรอบทรัพย์สินทางปัญญาให้มารองรับการแสวงหากำไรจำนวนมหาศาลแก่พลังทุนนิยม ในส่วนถัดไปเป็นการวิเคราะห์บทบาทของพลังตลาดในเรื่องสิทธิบัตรยา

3. บรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำกับระบบสิทธิบัตรยาของโลก

ในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐหนึ่งๆ ประเด็นที่สำคัญคือการพิจารณาบทบาทของพลังสังคม หรือกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังนโยบายแต่ละนโยบาย และอยู่เหนือกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล โรเบิร์ต พัตนัม (Robert Putnam) แนะนำว่า กระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ตั้งแต่การจัดตั้งวาระ การสร้างนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ ไปจนถึงการประเมินผลนโยบาย ล้วนได้รับอิทธิพลจากพลังสังคมภายในประเทศทั้งสิ้น พัตนัมโจมตีทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบดั้งเดิมในฐานะที่เป็นทฤษฎีแก้ปัญหาต่างๆ (the problem-solving theories) ทฤษฎีเหล่านี้มักอธิบาย “รัฐ” ในฐานะตัวแสดงที่เป็นหนึ่งเดียว (a unitary actor) ไม่มีความสลับซับซ้อนในตัวเอง และล้มเหลวในการชี้ให้เห็นแรงกดดันของการเมืองภายในรัฐนั้นๆ ในทางกลับกัน พัตนัมเสนอว่า รัฐบาลจำเป็นต้องประนีประนอมและเจรจากับพลังสังคมกลุ่มต่างๆ ซึ่งมีความต้องการที่หลากหลายตามผลประโยชน์หรือประเภทของธุรกิจที่พลังสังคมนั้นๆ ได้ประโยชน์ กระบวนการเหล่านี้ส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศที่ออกมา (Putnam, 1998) จากงานของพัตนัม นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาถูกผลักดันโดยกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการสำรวจบทบาทของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ และบทบาทของสหรัฐฯ ในการผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกผ่านข้อตกลงเขตการค้าเสรี

3.1 บรรษัทข้ามชาติกับกลุ่มล็อบบี้ยิสต์

ท่ามกลางกลุ่มธุรกิจทั้งหลาย มีกลุ่มบรรษัทข้ามชาติหรือธุรกิจระดับโลกเพียงหยิบมือเดียวที่ได้ประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากระบบทรัพย์สินทางปัญญา จึงไม่แปลกนักหากกลุ่มธุรกิจข้ามชาติขนาดใหญ่มีบทบาทที่กระตือรือร้นในการผลักดันให้เกิดระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก มากกว่ากลุ่มธุรกิจขนาดกลางหรือขนาดเล็ก บรรษัทข้ามชาติที่เกี่ยวกับสารเคมีและเวชภัณฑ์ ทั้งในสหรัฐฯ ยุโรป หรือญี่ปุ่นเป็นอุตสาหกรรมแถวหน้าที่คอยผลักดันให้เกิดการรับรองระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลก ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากระบบสิทธิบัตร ครอบครองส่วนแบ่งในตลาดทรัพย์สินทางปัญญามากที่สุดเมื่อเทียบกับการคุ้มครองประเภทอื่น เช่น เครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ หรือความลับ

ทางการค้า (Doern, 1999: 49) ในกระบวนการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา เดิร์นเสนอว่า กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ได้จ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ให้ทำหน้าที่ทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ กลุ่มเหล่านี้ทำหน้าที่กดดันหน่วยงานหรือตัวแทนทางทรัพย์สินทางปัญญาของชาติ รวมทั้งรัฐบาลด้วยการอ้างถึงผลประโยชน์ที่จะตามมาในแง่ของการลงทุน การค้า และการพัฒนา หากในประเทศมีระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็ง (Doern, 1999: 50)

ภายใต้ตลาดเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเรื่องการปกป้องระบบทรัพย์สินทางปัญญาควบคู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนโยบายการค้าของประเทศมหาอำนาจ ในกรณีของสำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (Office of the United States Trade Representative) หรือ ยูเอสทีอาร์ (USTR) เป็นตัวอย่างที่ดีในการสะท้อนอิทธิพลเบื้องหลังของกลุ่มบริษัทข้ามชาติในการว่าจ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ให้กดดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล ในประเด็นนี้ แสงกิตา ซาชิกันต์ (Sangeeta Shashikant) คลีคลายให้เห็นโครงสร้างของยูเอสทีอาร์ ซึ่งเป็นองค์การหลักของรัฐบาลอเมริกัน ในการดำเนินนโยบายการค้าของสหรัฐฯ การทำความเข้าใจโครงสร้างของตัวแสดงนี้จะช่วยให้เข้าใจที่มาที่ไปของการที่สหรัฐฯ พยายามอย่างหนักให้ประเทศต่างๆ พัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศผ่านข้อตกลงเขตการค้าเสรี โครงสร้างของยูเอสทีอาร์ประกอบไปด้วย กลุ่มธุรกิจระดับโลกต่างๆ ซึ่งคาดหวังให้ยูเอสทีอาร์มีนโยบายตอบสนองหรือทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ให้แก่พวกเขา ยูเอสทีอาร์เป็นสำนักงานที่ถูกจัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1974 ตามคำแนะนำของ "Trade Policy Advisory Committee System" คณะกรรมการนี้เป็นสถานที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับสูงกว่า 1,000 คน ซึ่งแบ่งการทำงานออกเป็น 33 คณะกรรมการเพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มธุรกิจแต่ละประเภท บทบาทของคณะกรรมการเหล่านี้คือการสร้างความมั่นใจว่า รัฐบาลอเมริกันจะดำเนินนโยบายและออกกฎหมายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดยักษ์ (Shashikant, 2004: 14)

ในแต่ละปี บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ใช้จ่ายเงินหลายล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อสนับสนุนพรรคการเมืองต่างๆ และจ้างล็อบบี้ยิสต์ เพื่อสร้างความมั่นใจว่านโยบายการค้าของสหรัฐฯ และกฎหมายการค้าในประเทศจะสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางธุรกิจของพวกเขา ยกตัวอย่างเช่น นายเฮนรี แมคคินเนล อดีตซีอีโอของบริษัทยาไฟเซอร์และอดีตประธานของฟาร์มา (Pharmaceutical Research and Manufacturers of America หรือ PhRMA) เปิดเผยว่า ไฟเซอร์ใช้จ่ายเงินมากถึงปีละ 34 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้แก่รัฐบาลบุช เพื่อแลกกับที่นั่งใน USTR Industry Functional Advisory Committee on Intellectual Property (IFAC-3) และเพื่อขยายฐานผลประโยชน์ของบริษัทผ่านข้อตกลงทริปส์พลัส (TRIPs-plus) (Shashikant, 2004: 15) ประเด็นที่น่าสนใจคือ สถานะของฟาร์มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของบรรษัทข้ามชาติระดับโลก สมาชิกของฟาร์มาล้วนเป็นบริษัทยาชื่อดังที่มีเวชภัณฑ์ส่งออกไปทั่วโลก อาทิ แอบบอต (สหรัฐฯ) บริสตอล-ไมเยอร์ สควิบ (สหรัฐฯ) แกลโซสมิธไคลน์ (อังกฤษ) จอห์นสันแอนด์จอห์นสัน (สหรัฐฯ) เมิร์ก (สหรัฐฯ) โนวาติส (สหรัฐฯ) ไฟเซอร์ (สหรัฐฯ) ซาโนฟี-อาเวนติส (สหรัฐฯ) เป็นต้น นอกจากนี้ ฟาร์มายังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสถาบันวิจัยชั้นนำบางแห่ง เช่น

เอนซอน (Enzon, Inc.) หรือ อินสปาย (Inspire Pharmaceuticals.) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ฟาร์มาจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์จำนวนมหาศาลให้แก่บริษัทฯ เหล่านี้โดยไม่ต้องสงสัย วิธีการที่ดีที่สุดในการรับประกันว่ายาที่หอดังของบริษัทเหล่านี้จะมีมูลค่าทางการตลาดสูงคือการทำให้ระบบสิทธิบัตรเกิดขึ้นทั่วโลก รัฐบาลสหรัฐจึงถูกมองว่า เป็นตัวแทนที่ทรงพลังที่สุดในการเป็นตัวแทนพวกเขาเพื่อผลักดันให้เกิดระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในรูปแบบของสินค้าสาธารณะร่วมและเงื่อนไขในการเจรจาการค้าเสรี การเกิดขึ้นของระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มแข็งและครอบคลุมไปทั่วโลกจึงสามารถตอบสนองผลประโยชน์ของบริษัทยาข้ามชาติได้ และทำให้โอกาสในการเข้าถึงยาสามัญของประเทศต่าง ๆ ลดลง (Capling, 2004: 183)

อันที่จริงแล้ว นอกเหนือจากกลุ่มบริษัทยาข้ามชาติซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในกระบวนการกำหนดนโยบายของสหรัฐ กลุ่มบริษัทอื่นๆ ยังคงใช้ประโยชน์จากกลุ่มล็อบบี้ยิสต์เช่นกัน อาทิ บริษัททางด้านวรรณกรรม ทางศิลปะ ทางดนตรี ทางภาพยนตร์ หรือทางโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งทั้งหมดล้วนอยู่เบื้องหลังการสนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะมีกลุ่มอื่นๆ ที่ว่าจ้างล็อบบี้ยิสต์ในการผลักดันผลประโยชน์ของตนเอง แต่กลุ่มบริษัทยาข้ามชาติยังคงเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดและใช้จ่ายเงินมากที่สุดในการผลักดันให้รัฐบาลอเมริกันและยูเอสทีอาร์มีนโยบายสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาไปทั่วโลก (Capling, 2004: 181) ยกตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 2001 ฟาร์มาได้ว่าจ้างล็อบบี้ยิสต์จำนวน 82 คน (เป็นเงินเฉลี่ยประมาณ 11.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) และในปี ค.ศ. 2002 ได้เพิ่มจำนวนเป็น 112 คน (เฉลี่ยประมาณ 14.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) การใช้จ่ายเงินจำนวนนี้เพื่อสร้างความมั่นใจว่า ไม่ว่าพรรคการเมืองฝ่ายใดจะได้ชัยชนะในการเลือกตั้งหรือเป็นแกนนำในการบริหารประเทศสหรัฐ ผลประโยชน์ของพวกเขาจะไม่ได้รับผลกระทบตามไปด้วย (Shashikant, 2004: 17) หากเจาะลึกลงไปที่ตัวเลขจำนวนนี้ ไฟเซอร์เป็นบริษัทที่ใช้จ่ายเงินเป็นสัดส่วนมากที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดในกระบวนการตัดสินใจของยูเอสทีอาร์ (Shashikant, 2004: 18) ทั้งนี้ ด้วยวิธีการล็อบบี้กันอย่างเปิดเผย ทำให้บริษัทยามักประสบความสำเร็จในการผลักดันให้ระบบสิทธิบัตรยาเป็นเงื่อนไขของนโยบายการค้าสหรัฐ นอกจากนี้ ประเทศญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศสหภาพยุโรปยังเป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศที่เจรจาต่อรองกับบริษัทของสหรัฐให้กดดันรัฐบาลของพวกเขาสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเป็นนโยบายของชาติ (โปรตุเกส Sell, 1999: 172)

อย่างไรก็ดี หากย้อนกลับไปยังช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ประเทศพัฒนาแล้วอย่างสเปนหรือโปรตุเกสก็ยังชะลอการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเข้มงวด แจกเช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิลหรืออินเดีย การตัดสินใจเช่นนี้เปิดโอกาสให้พวกเขามีเวลาในการวิจัยและพัฒนาสามัญที่มีคุณภาพเดียวกับยาต้นแบบอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ยาเหล่านี้จึงสามารถส่งออกไปยังประเทศที่ไม่มีศักยภาพในการผลิตตามข้อยึดหยุ่นขององค์การการค้าโลก และยังทำให้บริษัทขายอมลตราขายที่ติดสิทธิบัตรลดราคาลงได้ (Shashikant, 2004: 16) ในทางกลับกัน เพื่อแก้ไขสถานการณ์สูญเสียกำไรเช่นนี้ บริษัทยา

ข้ามชาติกดดันรัฐบาลสหรัฐให้สอดคล้องมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญารับต่ำในระบบการค้าของโลกผ่านข้อตกลงทริปส์ ฟาร์มาเป็นกลุ่มที่เล็งบทบาทนำในการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ การส่งผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย และการฝึกฝนทักษะให้แก่ยูเอสทีอาร์ กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นผ่านคณะกรรมการที่ปรึกษาทางด้านการเจรจาการค้า (Advisory Committee on Trade Negotiations หรือ ACTN) เอชทีเอ็นเป็นคณะกรรมการที่ทำหน้าที่เป็นมันสมองให้แก่กลุ่มเอกชนอเมริกันไปจนถึงฝ่ายบริหารของรัฐบาลสหรัฐในประเด็นที่เกี่ยวกับการค้า ดังนั้นหน้าที่ของเอชทีเอ็นคือการรับผิดชอบโดยตรงในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและฝ่ายบริหารของรัฐบาลสหรัฐในนโยบายการค้า อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นใดก็ตามที่เป็นความต้องการของกลุ่มธุรกิจ คณะกรรมการเอชทีเอ็นจะสื่อสารกับยูเอสทีอาร์และปรากฏในนโยบายการค้าของสหรัฐ ในช่วงการประชุมรอบอุรุกวัย เอชทีเอ็นเป็นหน่วยงานหลักของกลุ่มธุรกิจเอกชนข้ามชาติในการมีอิทธิพลเหนือจุดยืนของรัฐบาลสหรัฐในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา จนกระทั่งกลายมาเป็นยุทธศาสตร์ของสหรัฐในเรื่องการค้าที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos and Braithwaite, 2002: 72)

เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่พฤติกรรมของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ เอดมุนด์ แพรต (Edmund Pratt) อดีตประธานซีอีโอของไฟเซอร์ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1972-1991 ระบุว่า...

“...ความเข้มแข็งที่เกื้อกูลกันของพวกเราทำให้เราสามารถสร้างโครงข่ายระหว่างภาคเอกชน-รัฐบาลขึ้น ซึ่งกลายมาเป็นข้อตกลงทริปส์...”⁷

(The Economist, 1995, 27 May, cited in Shashikant, 2004: 16)

หลังจากแพรตสมาชิกของเอชทีเอ็นมาเป็นเวลาหลายปี เขาก็ได้รับตำแหน่งประธานในปีค.ศ. 1981 และต่อเนื่องไปอีก 6 ปี ภายใต้การบริหารงานของแพรต เอชทีเอ็นขับเคลื่อนให้ผู้เจรจาการค้าของรัฐบาลสหรัฐดูแลผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมชั้นนำด้วยการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะกลุ่มบริษัทยาข้ามชาติ ความพยายามดังกล่าวนี้กลายมาเป็นการกิจของวอชิงตันในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา ภารกิจนี้รัฐบาลสหรัฐได้กระทำผ่านยุทธศาสตร์ทางการค้า ตั้งแต่ในระดับพหุภาคี ระดับทวิภาคี และระดับเอกเทศ (Drahos and Braithwaite, 2002: 72-3) นอกเหนือจากเอชทีเอ็น ยังมีอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำงานควบคู่กันไปในนั้นคือ “คณะกรรมการทรัพย์สินทางปัญญา” (Intellectual Property Committee หรือ IPC) ไอพีซีเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นล็อบบี้ยิสต์ให้แก่อุตสาหกรรมทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยงานนี้ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ.1986 โดยความพยายามของแพรต อาจกล่าวได้ว่า กฎหมายการค้าของสหรัฐในช่วงทศวรรษที่ 1980 ล้วนเป็นผลพวงมาจากบทบาทของไอพีซีทั้งสิ้น แม้แต่การเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ ก็ต้องถือว่าเป็นความสำเร็จส่วนหนึ่งจากหน่วยงานล็อบบี้ยิสต์นี้เช่นกัน

⁷ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “...our combined strength enabled us to establish a global private sector-government network which laid the foundation for what became TRIPS...”

จากแรงกดดันของเอชทีเอ็นและไอพีซีที่มาปรากฏในข้อตกลงทริปส์อย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่การประชุมองค์การการค้าโลกรอบอุรุกวัย ผลประโยชน์ของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติได้รับการประกันอย่างเป็นรูปธรรม ในประเด็นนี้ ริชาร์ด พีท (Richard Peet) เสนอว่า...

“...ผลดีด้านหลักของข้อตกลงทริปส์ได้ตกไปอยู่ในมือของอุตสาหกรรม ยาระหว่างประเทศ ซึ่งปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจจำนวนมากอย่างเอาจริง เอาจัง ด้วยการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเข้มข้น -- การลงโทษทางการค้า การยกเลิกความช่วยเหลือ เป็นต้น...” (Peet, 2003: 191)

ตามที่กล่าวมานี้ แม้ว่าองค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์เป็นเพียงการบังคับใช้มาตรฐานขั้นต่ำสุดของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา แต่ก็ถือเป็นกลไกแรกที่มีการระงับการส่งออกและนำเข้ายาสามัญ ควบคู่ไปกับข้อตกลงทริปส์ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้มีข้อยืดหยุ่นในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศ ฟาร์มาเป็นตัวแสดงที่ทำงานร่วมกับผู้แทนการค้าสหรัฐอย่างเปิดเผย ในการขึ้นบัญชีดำประเทศกำลังพัฒนาตามรายงาน “มาตราพิเศษ 301” (the Special 301 report) ตามที่ปรากฏในกฎหมาย the 1988 Omnibus Trade and Competitiveness Act (Shashikant, 2004: 18) การกล่าวในลักษณะนี้ทำให้โครงสร้างทางกฎหมายในระดับโลกที่เกี่ยวกับนโยบายการค้า เชื่อมโยงกับกฎหมายภายในของสหรัฐฯ ในทางกลับกัน กฎหมายการค้าภายในของสหรัฐฯ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญา กลายมาเป็นกรอบในการเจรจาการค้ากับประเทศต่างๆ ทั่วโลก ความพยายามดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นผ่านยุทธศาสตร์การเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวีภาคี

3.2 สหรัฐอเมริกากับยุทธศาสตร์ในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญาโลก: การเจรจาเขตการค้าเสรี

ในส่วนที่ผ่านมา บทบาทของเอชทีเอ็นและไอพีซีได้ผลักดันให้รัฐบาลอเมริกันปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา และปรากฏออกมาผ่านเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯ ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2000 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ระบบการค้าแบบพหุภาคีมาถึงทางตัน ประเทศต่างๆ มีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา รัฐบาลสหรัฐฯ จึงหันมาหาทางออกด้วยการเร่งเจรจาการค้าแบบทวีภาคีเพื่อให้การต่อรองผลประโยชน์ในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาสามารถกระทำได้ง่ายขึ้น จากแนวคิดตรงนี้ ยูเอสทีอาร์กำหนดเป็นข้อบังคับให้ประเทศใดก็ตามที่ต้องการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ ต้องพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศให้ได้มาตรฐานแบบตะวันตก ข้อเรียกร้องนี้ถือเป็นเงื่อนไขของยูเอสทีอาร์ที่ไม่สามารถต่อรองได้ นอกจากนี้ รัฐบาลสหรัฐฯ ยังถือว่าพวกเขามีความชอบธรรมในการกำหนดบทลงโทษต่อประเทศคู่ค้าใดๆ ก็ตาม ที่ล้มเหลวในการออกและบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos and Braithwaite, 2002: 72-3)

หากย้อนกลับไปพิจารณาในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ดราฮอสได้บรรยายภาพไว้อย่างน่าสนใจถึงอุปสรรคที่รัฐบาลสหรัฐฯ กำลังเผชิญอยู่ ในเวลานั้นประเทศต่างๆ ไม่ได้มีความเห็นตรงกันกับกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ รัฐบาลอเมริกันค้น

พบว่า จำเป็นต้องหาทางให้ประเทศต่างๆ พัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศหากต้องการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกขึ้น วอชิงตันได้พยายามอย่างหนักในการจูงใจประเทศต่างๆ ให้เห็นว่า นวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ได้รับการปฏิบัติราวกับเป็นสินค้าสาธารณะ ซึ่งเปิดโอกาสให้พวกกาฝาก (free-rider) มาแสวงหาประโยชน์ส่วนตนโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของสิ่งประดิษฐ์หรือผู้คิดค้นขึ้น ในกรณีของยาและเวชภัณฑ์ สหรัฐฯ กล่าวว่า บริษัทยาต่างๆ ขาดแรงจูงใจในการวิจัยและคิดค้นยาคุณภาพใหม่ๆ หากผลิตภัณฑ์ของพวกเขาถูกเลียนแบบหรือผลิตซ้ำโดยบุคคลอื่นได้อย่างง่ายดาย วอชิงตันยังได้เสนอว่า หากปัญหากาฝากไม่สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ บริษัทยาต่างๆ ก็จะไม่มีความสามารถในการจ่ายต้นทุนมหาศาลในการวิจัยและพัฒนา (Capling, 2004: 180)

จากการที่ในระบบทรัพย์สินทางปัญญาเต็มไปด้วยกาฝากที่อาศัยประโยชน์จากงานประดิษฐ์ของผู้อื่น รัฐบาลสหรัฐฯ จึงเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเชื่อมโยงระบอบการค้าเข้ากับการพัฒนาและบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Draho, 1995: 8-9) ในส่วนของยุทธศาสตร์ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า ดร่าโฮสเสนอว่า รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ใช้ยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “คนดี คนไม่ยอมใคร” (a nice guy, tough guy strategy) กล่าวคือ...

“...ภาคของ “คนดี” ประกอบด้วยคำแนะนำแก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ให้เห็นคุณความดีโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา วิธีที่เป็นที่นิยมคือ การดูแลของผู้ให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ เช่น US Agency for International Development [ในทางตรงกันข้าม] ภาคของ “คนดี” หมายถึง การอาศัยช่องทางของประเทศที่พึ่งพาตลาดของสหรัฐฯ เป็นการพึ่งพาที่สหรัฐฯ สร้างขึ้นผ่านโปรแกรม เช่น การมอบสิทธิพิเศษทางการค้า (หรือจีเอสพี)...” (Draho, 1995: 9)

ในการบรรลุเป้าหมายของยุทธศาสตร์การค้าที่เชื่อมโยงกับทรัพย์สินทางปัญญา ฝ่ายบริหารของสหรัฐฯ ได้ออกกฎหมายการค้าเป็นจำนวนมากเพื่อให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาลในการดำเนินนโยบายการค้าในต่างประเทศ (Capling, 2004: 183) ภายใต้ร่มเงาของรัฐธรรมนูญสหรัฐฯ การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาถูกรวบรวมไว้ในมาตราที่ 1 ส่วนที่ 8 เนื้อหาในส่วนนี้ให้อำนาจแก่สภาองเกรสในการ “ส่งเสริมกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ด้วยการกำหนดเงื่อนไขให้แก่ผู้แต่งและผู้ลงทุนให้มีสิทธิในงานเขียนหรือข้อค้นพบของพวกเขา” ซูซาน เซลเห็นว่ เนื้อหาของกฎหมายเช่นนี้ส่งสัญญาณที่มีนัยยะทางการพาณิชย์และผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐศาสตร์อยู่เบื้องหลัง (Sell, 2003: 60)

ในช่วงระหว่างสงครามโลกในปีค.ศ.1930 วอชิงตันได้ออกกฎหมาย “US Tariff Act of 1930” ซึ่งมีเนื้อหาในส่วนที่ 337 ส่วนนี้ให้อำนาจแก่รัฐบาลสหรัฐฯ ในการยุติการนำเข้าผลิตภัณฑ์จากประเทศใดก็ตาม ซึ่งฝ่าฝืนกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯ พอถึงช่วงปลายสงครามเย็น ในปีค.ศ.1974 ก็ได้มีกฎหมาย “Trade Act of 1974” ตามมาเพื่อปรับปรุงมาตรา 337 ของกฎหมายฉบับก่อน สิ่งที่เพิ่มเติมคือการเพิ่มบทบัญญัติที่เป็นประโยชน์ต่อ

อุตสาหกรรมภายในประเทศ ด้วยการกำหนดให้คณะกรรมการการค้าระหว่างประเทศ (International Trade Commission หรือ ITC) เสร็จสิ้นภารกิจในการสืบสวนภายในหนึ่งปี (หลังจากที่ก่อนหน้านี้ใช้เวลาเป็นเวลาหลายปี) เนื้อหานี้มาจากข้อเรียกร้องของกลุ่มพาณิชย์นิยมหัวเก่า เช่น กลุ่มอุตสาหกรรมเหล็กและภาคการเกษตรกรรม เป็นต้น (Sell, 2003: 76-77) นอกจากนี้ ในกฎหมายฉบับเดียวกัน ยังได้เพิ่มมาตรา 301 เพื่ออนุญาตให้รัฐบาลสหรัฐฯ สามารถตอบโต้ประเทศใดก็ตามที่รัฐบาลของประเทศนั้นๆ ไม่สามารถให้การคุ้มครองมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศได้ (Capling, 2004: 182) อย่างไรก็ดี ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1975-1979 ได้มีคดีที่เข้าข่ายมาตรา 301 เกิดขึ้นทั้งสิ้น 18 คดี แต่ไม่มีคดีใดเลยที่รัฐบาลสหรัฐฯ เลือกใช้มาตรการตอบโต้อย่างจริงจัง จากรณีนี้เชลจึงเห็นว่า กฎหมายการค้าปีค.ศ. 1974 ไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Sell, 2003: 77) ในช่วงเวลาเดียวกัน สหรัฐฯได้กระตุ้นให้ไวโปกสนับสนุนงบประมาณและมอบความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ประเทศใดก็ตามที่ต้องการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศตนเอง (Capling, 2004: 182) แต่ไม่นานนัก รัฐบาลสหรัฐฯก็ตระหนักว่า การบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลกผ่านไวโปไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ประเทศกำลังพัฒนาสามารถรวมตัวกันลงคะแนนเสียงเกินกว่าประเทศพัฒนาแล้วได้ เนื่องจากทุกประเทศไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ มีหนึ่งคะแนนเสียงเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ ไวโปยังไม่มีมาตรการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos, 1995: 9)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 กระแสการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาโลกได้เกิดขึ้น พร้อมทั้งมีแรงกดดันจากเอชทีเอ็นและไอพีซี รัฐบาลสหรัฐฯจึงขยายบทบาทในการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมอย่างจริงจัง กฎหมายการค้าของสหรัฐฯที่ออกมาจึงมีแนวโน้มของการเรียกร้องให้ประเทศอื่นๆ ที่ทำการค้าสหรัฐฯต้องจัดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเคร่งครัด เชลเสนอว่า พัฒนาการของสหรัฐฯในการผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในระดับระหว่างประเทศ เกิดขึ้นอย่างเปิดเผยในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 แนวโน้มดังกล่าวนี้สนองตอบต่อบทบาทของกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ทางทรัพย์สินทางปัญญาที่เพิ่มมากขึ้นเหนือรูปแบบของนโยบายทางการค้าสหรัฐฯ (Sell, 2003: 81) ในปีค.ศ. 1984 สหรัฐฯได้ออกกฎหมาย “*Trade and Tariff Act of 1984*” เพื่อให้อำนาจประธานาธิบดีสั่งยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้าหรือจีเอสพี พร้อมทั้งกำหนดอัตราภาษีขั้นสูงสุดแก่ประเทศใดก็ตามที่ไม่สามารถปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศได้อย่างเพียงพอ ประเทศที่ถูกลงโทษโดยกฎหมายฉบับนี้เช่น บราซิล เม็กซิโก เกาหลีใต้ และไต้หวัน เป็นต้น ประเทศเหล่านี้ถูกตอบโต้จากอสังขัตินในฐานะที่ไม่สามารถปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาที่กลุ่มธุรกิจสหรัฐฯเป็นผู้ถือครองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาและเวชภัณฑ์ (โปรดดูรายละเอียดใน Mossinghoff, 1991: 76-77, cited in Sell, 2003: 90-1; Capling, 2004: 183-4)

สถานการณ์มาถึงจุดสูงสุดเมื่อสหรัฐฯประกาศปรับปรุงกระบวนการ “301” ภายใต้กฎหมายการค้าค.ศ. 1974 เพื่อยกระดับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา ในปีค.ศ. 1988 รัฐบาล

สหรัฐฯได้ออกกฎหมาย “*Omnibus Trade and Competitiveness Act*” ซึ่งบรรจุมาตราอันโด่งดังคือ “มาตราพิเศษ 301” มาตรการนี้ให้อำนาจแก่ยูเอสทีอาร์ในการเสนอรายงานต่อรัฐบาลสหรัฐฯในเรื่องพฤติกรรมของประเทศใดก็ตามที่ละเมิดนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ตามรายงานฉบับนี้ ประเทศต่างๆทั่วโลกจะถูกจัดอันดับออกเป็นสามกลุ่มนั่นคือ กลุ่มที่ต้องจับตา (Watch List หรือ WL) กลุ่มที่ต้องจับตาคือเป็นพิเศษ (Priority Watch List หรือ PWL) และกลุ่มที่ต้องจับตามากที่สุด (Priority Foreign Country หรือ PFC) โดยเรียงลำดับจากประเทศที่มีสถานการณ์ความรุนแรงในการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาจากน้อยไปมาก ประเทศที่ถูกจัดอันดับไว้ในกลุ่มที่ต้องจับตา (WL) จะถูกส่งข้อความเตือน เพื่อบ่งชี้ถึงพฤติกรรมที่สร้างความไม่พอใจเกี่ยวกับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา พฤติกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องที่รัฐบาลสหรัฐฯกำลังให้ความสนใจอยู่ สำหรับประเทศที่อยู่ในกลุ่มที่ต้องจับตาคือเป็นพิเศษ (PWL) ประเทศในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ว่าจะควบคุมระดับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาให้อยู่ในระดับต่ำ รัฐบาลสหรัฐฯจะแจ้งถึงพฤติกรรมที่ไม่สามารถยอมรับได้ไปยังประเทศเหล่านี้เพื่อให้มีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และสุดท้าย ประเทศที่ต้องจับตาคือมากที่สุด (PFC) หมายถึงประเทศที่มีนโยบาย พฤติกรรม หรือทำที่อันเป็นภาระ (onerous) หรือร้ายแรงอย่างมหันต์ (egregious) ในเรื่องการคุ้มครองระบอบทรัพย์สินทางปัญญา ประเทศเหล่านี้จะได้รับการปฏิบัติในเชิงมาตรการตอบโต้ตามคำแนะนำของยูเอสทีอาร์ รายชื่อของประเทศที่ปรากฏในรายงานเหล่านี้สามารถเลื่อนขึ้นและลงได้ตลอดเวลาขึ้นกับแนวทางการปฏิบัติต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเทศ (Drahos, 1995: 10)

มาตรการ 301 ถูกสอดแทรกในการเจรจาเขตการค้าของสหรัฐฯกับประเทศต่างๆทั่วโลก วอชิงตันให้เหตุผลถึงท่าทีที่แข็งกร้าวนี้ว่า เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในสินค้าสาธารณะที่จำเป็นต้องกำจัดการผูกขาดออกไป ในกรณีของยาและเวชภัณฑ์ บริษัทยาต่างๆได้อ้างถึงตัวเลขงบประมาณจำนวนมหาศาลที่จำเป็นต่อการวิจัยและพัฒนา ระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มแข็งจึงเป็นแรงจูงใจและเป็นต้นทุนให้การค้นพบยาใหม่ๆที่มีประสิทธิภาพได้ ประเทศใดก็ตามที่ล้มเหลวในการปกป้องสิทธิบัตรยา กลุ่มบริษัทยาจึงแสดงออกถึงท่าทีที่ไม่พอใจอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่น ตามมาตรา 301 ฟาร์มาไดโจมตีรัฐบาลไทยในเรื่องการไร้ความสามารถในการคุ้มครองการใช้ยาที่มีสิทธิบัตร จนทำให้บริษัทยาต่างๆสูญเสียรายได้มากถึง 195 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯในปีค.ศ.1985 ในเวลานั้น ผู้นำไทยจึงเอาใจรัฐบาลสหรัฐฯและฟาร์มาด้วยการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ให้ขยายการคุ้มครองยาที่มีสิทธิบัตรจาก 15 ปีเป็น 20 ปี (Jiraporn, 2005: 58) นอกเหนือจากประเทศไทย ฟาร์มายังกดดันสำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯให้กำหนดบทลงโทษต่ออาร์เจนตินา ปากีสถาน และโปแลนด์ ด้วยเหตุผลเดียวกัน (Shashikant, 2004: 16)

แม้รัฐธรรมนูญสหรัฐฯได้ให้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติในการรับผิดชอบต่อการค้า แต่พอถึงปีค.ศ.2002 ฝ่ายบริหารได้รับอำนาจอย่างเต็มที่ตาม “*Trade Promotion Authority 2002*” หรือที่รู้จักกันดีในมาตรการที่เรียกว่า “ทางด่วน” (fast-track) มาตรการนี้ตัดสิทธิของ

สภาองค์กรสในการแก้ไขข้อตกลงต่างๆของการเจรจาการค้าเสรีของรัฐบาล และจำกัดบทบาทขององค์กรสให้เหลือเพียงการตัดสินใจแบบผ่าน-ไม่ผ่าน (pass-fail decision) ในข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่รัฐบาลดำเนินการเท่านั้น (จักรชัย โฉมทองดี, 2547: 261-6) มาตรการทางด่วนนำไปสู่การเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 21 และไม่น่าแปลกใจนัก เมื่อยูเอสทีอาร์ได้สอดแทรกให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในข้อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เพื่อการนำเข้าและส่งออกในตลาดสหรัฐ (Jakkrit, 2005: 22) อาจกล่าวได้ว่า กฎหมายทางด่วนถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาด้านทวิภาคีทางทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีพหุภาคี ในการประชุมองค์การการค้าโลก รัฐบาลสหรัฐต้องเผชิญกับความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกันของกลุ่มประเทศต่างๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ปัญหาแรก เป็นการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งยวดต่อการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญารอบจักรวาล การรวมตัวนี้มีแกนนำคือบราซิลและอินเดีย ซึ่งถือเป็นประเทศผู้นำของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในการเจรจาต่อรองกับประเทศพัฒนาแล้วในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ปัญหาอีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อระบบตลาดมากกว่าปัญหาแรกคือ ข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้ใช้ข้อยืดหยุ่นตามที่ปรากฏในการประชุมรอบการพัฒนาที่โดฮา ซึ่งเป็นการประชุมที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามากที่สุด ภายใต้ข้อยืดหยุ่นเหล่านี้ ประเทศกำลังพัฒนาสามารถเข้าถึงยาที่ดัดสิทธิบัตรได้แม้ว่าประเทศเหล่านั้นมีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเต็มที่⁸ มาตรการที่สำคัญคือ การใช้สิทธิตามสิทธิบัตรหรือมาตรการการนำเข้าซ้อน ตามมาตรา 31 ของข้อตกลงทริปส์ (Christie and Gare, 2008: 613, 625-8) ข้อยืดหยุ่นนี้เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยเอดส์ที่อาศัยในประเทศกำลังพัฒนาสามารถยืดอายุต่อไปได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้บรรษัทยาข้ามชาติซึ่งเป็นเจ้าของยาต้องสูญเสียกำไรจำนวนมหาศาลไปด้วย (Khor, 2004: online) อย่างไรก็ตาม จากข้อเสนอของกิลล์ การเข้าถึงยาที่ข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสไว้ให้ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ช่วยลดทอนความไม่พอใจของสังคมที่มีต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ได้

ทั้งนี้ ในมุมมองของอุดมการณ์แบบตลาด ปัญหาทั้งสองประการถูกมองว่าเป็นอุปสรรคแก่พลังสังคมเสรีนิยมใหม่อย่างบรรษัทยาข้ามชาติและสหรัฐในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา ด้วยเหตุนี้ จากความล้มเหลวในการประชุมที่ซีแอตเติลในปีค.ศ.1999 และผลลัพธ์อันไม่เป็นที่น่าพอใจจากการประชุมรอบโดฮาในปีค.ศ.2001 ความล้มเหลวในการประชุมที่แคนคูนปีค.ศ.2003 เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่สร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลสหรัฐอย่างมาก (Simonson,

⁸ ประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างข้อตกลงทริปส์และการเข้าถึงยาถูกเสนอต่อวาระของสมัชชาในเดือนเมษายน ค.ศ.2001 จนได้มีการถกเถียงเกิดขึ้นในการประชุมวิสามัญของสมัชชาในเดือนมิถุนายน ค.ศ.2001 สมาชิกทั้งหมดต่างเห็นตรงกันว่า ข้อตกลงทริปส์และเรื่องทางสาธารณสุขควรแยกออกมาจากการประชุมรัฐมนตรี สมัชชาได้รับคำแนะนำให้หาทางออกและเสนอรายงานต่อสมัชชาทั่วไปก่อนสิ้นสุดปีค.ศ.2002 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรต่อยาที่มีสิทธิบัตร นอกจากนี้ ที่ประชุมยังเห็นตรงกันว่า กลุ่มประเทศด้อยพัฒนาควรได้รับอนุญาตให้ยืดระยะเวลาเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิบัตรในประเทศไปจนถึงวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2016 (Gervais, 2003: 1.64, 1.68, 1.77).

2003: 5) ภายหลังจากการประชุมที่แคนคูนล์มเพลว นายโรเบิร์ต โซลลิค (Robert Zoellick) หัวหน้าผู้แทนการค้าสหรัฐไรวเวลานั้น และภายหลังดำรงตำแหน่งประธานธนาคารโลก ได้ประกาศในที่ประชุมอย่างแข็งกร้าวว่า...

“...เราจะไม่หยุดยั้ง เราจะเดินหน้าต่อไปยังประเทศที่เราต้องการจะไป

...”⁹ (CropWatch, 2003: online, cited in Shashikant, 2004: 18)

คำกล่าวนี้เป็นที่มาของการเร่งเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีและแบบภูมิภาคของสหรัฐ ทั้งนี้ รัฐบาลสหรัฐหันมาใช้ยุทธศาสตร์การเข้าหาแต่ละประเทศโดยการใช้ไม้อ่อนและไม้แข็งควบคู่กันไปในการเจรจากับแต่ละประเทศ คำกล่าวของโซลลิคยังสอดคล้องกับความต้องการของเอชทีเอ็นเป็นอย่างดี (Drahos and Braithwaite, 2002: 73) เพื่อผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลก เขตการค้าเสรีทวิภาคีกลายมาเป็นยุทธศาสตร์หลักของสหรัฐในการเจรจาประเด็นการค้าและบริการ การลงทุน และทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งยากในการหาข้อสรุปในเวทีพหุภาคี¹⁰ นอกจากนี้ รัฐบาลสหรัฐยังขยายฐานผลประโยชน์ทางทรัพย์สินทางปัญญามากกว่าที่ระบุไว้ในข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ผนวกกลายมาเป็นเครื่องมือใหม่ที่สหรัฐบรรจุเนื้อหาและความต้องการที่ไม่สามารถบรรลุได้ในเวทีพหุภาคี (Jakkrit, 2005: 21)

เนื้อหาของข้อตกลงทริปส์ผนวกของสหรัฐมีความแตกต่างจากข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลกอย่างน้อย 4 ประการ ความแตกต่างดังกล่าวได้รับการสรุปโดยจักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2548: 20-8) ไว้ดังต่อไปนี้ ประการแรก ข้อตกลงทริปส์ผนวกกำหนดระยะเวลาเปิดเผยสิทธิเด็ดขาด (data exclusivity) และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้องเป็นเวลา 5 ปี หน้าที่ของสิทธิเด็ดขาดคือการมุ่งปกป้องการเข้าถึงข้อมูลทางยาของสหรัฐก่อนได้รับการอนุญาต รวมไปถึงห้ามคู่ภาคีวิจัยหรือผลิตยาที่มีจุดประสงค์คล้ายคลึงกับยาที่สหรัฐกำลังคิดค้นอยู่เป็นเวลา 5 ปี ประการที่สอง ข้อตกลงทริปส์ผนวกเรียกร้องให้ประเทศคู่สัญญายืดระยะเวลาการคุ้มครองสิทธิบัตรจาก 20 ปีเป็น 25 ปี ทั้งนี้ สหรัฐให้เหตุผลว่ามีความจำเป็นต้องชดเชยระยะเวลาที่สูญเสียไปในกระบวนการร้องขอสิทธิบัตร นอกจากนี้ หากกระบวนการขอจดสิทธิบัตรใช้เวลามากกว่า 5 ปี ประเทศนั้นๆต้องนำมาบวกกับการขยายการคุ้มครองสิทธิบัตรไปด้วยเช่นกัน ในทางปฏิบัติ กระบวนการขอจดสิทธิบัตรในประเทศกำลังพัฒนามักใช้เวลายาวนานมากกว่าประเทศพัฒนาแล้ว เนื่องจากข้อมูลนวัตกรรมใหม่มีจำนวนจำกัดทำให้ระยะเวลาในการพิสูจน์ว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นๆเป็นของใหม่และไม่ปรากฏชัดจึงใช้เวลามากกว่าปกติ (สุริรัตน์ ตรีมรรคา, 2546: 69-73) ประการที่สาม ข้อตกลงทริปส์ผนวกจำกัดการใช้ข้อยืดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกเปิดโอกาสให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรและมาตรการนำเข้าซ้อน มาตรการซีแอลอนุญาตให้ภาคเอกชนบางรายได้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์

⁹ ดันฉบับภาษาอังกฤษคือ “...We are not stopping. We are moving with the countries that are willing to go...”

¹⁰ สำหรับคำถามที่ว่า ข้อตกลงการค้าเสรีแบบทวิภาคีฝ่าฝืนกฎขององค์การการค้าโลกหรือไม่นั้น ถือว่าไม่เป็นการฝ่าฝืนกฎหลักการปฏิบัติอย่างเสมอภาค (the most-favored nations treatment) เนื่องจากเอฟทีเอก็ใช้ภาษีในระดับที่ต่ำตามหลักการขององค์การการค้าโลกเช่นเดียวกัน (โปรตุเกสและเยเดน เกียรติ สิทธิอมร, 2547: 7-10).

และงานวิจัยในราคาถูกเกินไป แม้ว่าประเทศหรือหน่วยงานที่ต้องการประกาศมาตรการซีแอล จำเป็นต้องผ่านกระบวนการตามขั้นตอนอย่างยาวนาน (เช่น การลดราคาโดยสมัครใจ การประกาศในกรณีฉุกเฉินระดับชาติ การประกาศใช้ในช่วงเวลาที่จำกัด การใช้สิทธิที่ไม่สามารถโอนสิทธิได้ หรือการช่วยค่าชดเชยตามความเหมาะสมหลังการประกาศ เป็นต้น) สหรัฐฯ ให้เหตุผลว่า ข้อยืดหยุ่นเหล่านี้เปิดโอกาสให้พวกกาฝากแสวงหากำไรเข้าตนเองและยังทำให้กลไกตลาดเกิดการบิดเบือน และประการสุดท้าย ข้อตกลงทริปส์ผนวกห้ามรัฐบาลที่บรรลุข้อตกลงกับสหรัฐฯ แล้วปฏิเสธการรับรองสิทธิบัตร แม้ว่าประเทศนั้นๆ จะไม่ได้รับสิทธิให้ใช้มาตรการนำเข้า ข้อหรือมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรก็ตาม หากประเทศใดฝ่าฝืน สหรัฐฯ ถือให้รัฐบาลของประเทศนั้นนับเป็น “ความผิดคดีอาญาแผ่นดินที่ยอมความไม่ได้” และประเทศดังกล่าวจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาขั้นสูงสุด

ในฐานะกลไกที่มารองรับเป้าหมายในการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกที่สมบูรณ์ เนื้อหาของข้อตกลงทริปส์ผนวกถูกสอดแทรกเข้าไปในการเจรจาเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯ เพื่อเป็นส่วนเสริมในความต้องการของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและกลุ่มบริษัทต่างๆ ที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในเวทีองค์การการค้าโลก ตั้งแต่ปีค.ศ.2004 ภายหลังจากการล่มสลายในการประชุมที่แคนคูน สหรัฐฯ ได้ลงนามเขตการค้าเสรีกับประเทศต่างๆ แล้วกับ 17 ประเทศทั่วโลก (อันได้แก่ ออสเตรเลีย บาห์เรน แคนาดา ชิลี คอสตาริกา สาธารณรัฐโดมินิกัน เอลซาวาดอร์ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส อิสราเอล จอร์แดน เม็กซิโก โมร็อกโก นิการากัว โอมาน เปรู และสิงคโปร์) และกำลังดำเนินการอนุมัติจากสภาองเกรสอีก 3 ประเทศ (ได้แก่ โคลัมเบีย เกาหลีใต้ และปานามา) และในปัจจุบัน รัฐบาลสหรัฐฯ กำลังเจรจากับรัฐบาลต่างๆ อย่างต่อเนื่อง (ได้แก่ มาเลเซีย ไทย ยูเออี และกลุ่มประเทศสหภาพแอฟริกา ซึ่งประกอบด้วยบอตสวานา เลโซโท นามิเบีย แอฟริกาใต้ และสวาซิแลนด์) (United States Trade Representative, Office of the, 2009: online)

อย่างไรก็ตาม ในสายตาของนักเคลื่อนไหวและพลังต่อต้านโลกาภิวัตน์ ยิ่งประเทศกำลังพัฒนาเห็นด้วยกับการลงนามในเขตการค้ากับสหรัฐฯ เท่าไร พวกเขายังสูญเสียอำนาจในการต่อรองกับประเทศมหาอำนาจเร็วขึ้นเท่านั้น (Shashikant, 2004: 14) ในประเด็นนี้ บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์ สมาชิกของกลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน หรือกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ เสนอว่าเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯ สามารถมองได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ “แบ่งแยกและครอบครอง” (a ‘divide-and-conquer’ strategy) กล่าวคือ ในเวทีพหุภาคี บราซิลและอินเดียเป็นประเทศสามารถรวบรวมพลังของประเทศกำลังพัฒนาได้ จนทำให้ความพยายามของสหรัฐฯ ในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกต้องชะลอออกไป การเจรจากับประเทศต่างๆ ที่ละประเทศ ในแบบทวิภาคีจึงเปิดโอกาสให้สหรัฐฯ สามารถต่อรองทรัพย์สินทางปัญญาได้อย่างง่ายยิ่งขึ้น และเมื่อประเทศต่างๆ ลงนามในข้อตกลงทวิภาคีแล้ว สหรัฐฯ ก็สามารถนำประเด็นทรัพย์สินทางปัญญากลับสู่เวทีพหุภาคีได้อีกครั้ง (บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์, 2548: 81) ในทำนองเดียวกัน จักรกฤษณ์ ควรพจน์ ตั้งฉายายุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ ว่า “กระบวนการสร้างความเหมือน”

(*harmonisation*) ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาถูกชักจูงให้ลงนามในข้อตกลงทวิภาคีกับสหรัฐเพื่อ แลกกับสิทธิพิเศษในการส่งออกไปยังตลาดสหรัฐ หากสำเร็จสหรัฐจะสามารถสร้างระบบ ทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเทศที่เหมือนกันทั่วโลกได้ โดยมีสหรัฐเป็นผู้ถือครองกฎ ทั้งหมด (Jakkrit, 2005: 41) กระบวนการสร้างความเหมือนเช่นนี้ค่อยๆ แปรสภาพโครงสร้าง ทางกฎหมายในแต่ละประเทศให้ปรับเปลี่ยนไปตามระบบสิทธิบัตรโลก หากประสบความสำเร็จ ประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนา ก็ได้รับการตอบสนองมากยิ่งขึ้น (Capling, 2004: 179)

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับอิทธิพลภายใต้ร่มเงาของสหรัฐ มาเป็นเวลานาน นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของรัฐบาลไทยเป็นผลมาจากแรงกดดัน ของรัฐบาลสหรัฐ และพลังตลาดอย่างกลุ่มบริษัทข้ามชาติทั้งสิ้น อย่างก้าวที่สำคัญที่สุดของ ทรัพย์สินทางปัญญาไทยปรากฏในพระราชบัญญัติสิทธิบัตรทั้งสามฉบับ ขั้นตอนนี้ส่งผลกระทบ ต่ออุตสาหกรรมทางยาและการพัฒนาในประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การคุ้มครองการ เข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารในรูปของสิทธิบัตรได้ขัดขวางสังคมในการเข้าถึงยาคุณภาพ และโอกาสในการวิจัยและพัฒนาคุณภาพของไทย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศไทยได้เดินเข้าสู่ วงจรของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างเต็มตัว ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ซึ่งเชื่อมโยงกับ การทำให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าได้ครอบงำรัฐไทยเป็นหนึ่งในตัวต่อชิ้นหนึ่ง ของโครงสร้างทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในบทถัดไปเป็นการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนผ่านของ สังคมความรู้แบบดั้งเดิมไปสู่สังคมแบบตลาดภายใต้การเข้ามาของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยม ใหม่ในประเทศไทย

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นภาคต่อของส่วนทฤษฎีสองบทที่ต่อเนื่องกัน ตามที่โพลานยีได้เสนอ ถึงตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมในศตวรรษที่ 19 ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่สังคมแบบตลาด บทนี้ ได้วิเคราะห์ถึงการทำงานของตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยอาศัยกรอบของโพลานยีมาทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการจัดการปกครองแบบใหม่ กระแสเสรีนิยมใหม่ได้นำไปสู่ ผลผลิตที่สำคัญสองประการในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลก ประการแรก เกี่ยวกับการ จัดการปกครองแบบใหม่ ซึ่งกิลล์ได้อธิบายผ่านทฤษฎีของเขาที่ชื่อ ธรรมนูญใหม่ในการจัด ความสัมพันธ์ทางการเมือง (New Constitutionalism) และประการที่สอง เกี่ยวกับบทบาทของ องค์การโลกบาลทางทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลก กิลล์เสนอว่า อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้นำมาซึ่งการจัดธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองใน 3 ลักษณะ นั่นคือ หนึ่ง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของรัฐให้รองรับการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่าง เหมาะสม สอง การสร้างและขยายขอบเขตของตลาดทุนนิยมเสรีในสังคม และสาม บทบาทของ รัฐในการควบคุมความไม่พอใจและความขัดแย้งอันเกิดจากการแสวงหากำไรของตลาด วิชานันท์ฉบับนี้ ให้ความสนใจกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ซึ่งองค์ความรู้และ ข้อมูลข่าวสารถูกทำให้กลายเป็นสินค้าภายใต้แนวคิดระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในการอธิบาย

แนวคิดเสรีนิยมใหม่และทฤษฎีธรรมนูใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองให้เห็นเป็นรูปธรรม บทนี้ได้อธิบายถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคปัจจุบัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้แปรสภาพให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ผู้ที่ครอบครองทรัพย์สินทางปัญญาจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ผ่านระบบตลาดและกลไกราคาเหนือความรู้นั้นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจำเป็นต้องถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถซื้อขายกันในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ ปรากฏการณ์นี้จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ซึ่งพลัดตลาดจากกลุ่มบริษัทข้ามชาติและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าต่างผลักดันให้ประเทศต่างๆนำไปบังคับใช้ในประเทศ โดยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจในเรื่องสิทธิบัตรเป็นหลัก

ส่วนที่สองของบทนี้เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับองค์การโลบาลสององค์การซึ่งดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกมาเป็นเวลานาน อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) และองค์การการค้าโลก บทบาทของทั้งสององค์การเป็นสิ่งจำเป็นหากต้องการทำความเข้าใจระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างรอบด้าน ในส่วนของไวโป ได้แสดงให้เห็นว่า โปรแกรมความช่วยเหลือต่างๆที่ไวโปหยิบยื่นให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา มีเป้าหมายที่การพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศนั้นๆให้ทัดเทียมตะวันตกทั้งในด้านสถาบัน บุคลากร และกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและกลุ่มบริษัทข้ามชาติ ไวโปเป็นองค์การที่อ่อนแอเกินกว่าจะบังคับใช้หรือกำหนดบทลงโทษแก่ประเทศที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ในองค์การการค้าโลกจึงมาเติมเต็มความต้องการของประเทศพัฒนาแล้วในการกำหนดให้ประเทศสมาชิกทุกประเทศ นำเอาระบบทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นต่ำ กลไกทางทรัพย์สินทางปัญญาใหม่นี้บังคับให้ไวโปจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้องค์การยังคงมีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกท้ายที่สุด ความพยายามนี้ได้นำมาสู่ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาซึ่งสร้างความหวังให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในช่วงแรก แต่ในทางปฏิบัติการพัฒนานี้ว่ามีความหมายในเชิงกระแสหลักซึ่งมุ่งหมายให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญามีความเข้มงวดมากยิ่งขึ้นไปอีก ความต่างทางความคิดนี้นำไปสู่ข้อถกเถียงในขณะนี้

ส่วนสุดท้ายของบทเป็นการวิเคราะห์บทบาทของบริษัทข้ามชาติและประเทศสหรัฐในฐานะตัวแทนของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในเรื่องระบบสิทธิบัตรยา ข้อค้นพบที่สำคัญคือบริษัทยาข้ามชาติได้จ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์เพื่อผลักดันผลประโยชน์ของตนเองในกระบวนการกำหนดนโยบายของสหรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายทางการค้า ในแต่ละปี บริษัทเหล่านี้ใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการล็อบบี้นักการเมือง ดังที่กล่าวในข้างต้น เอชทีเอ็นและไอฟีซีเป็นตัวแสดงหลักที่ทำหน้าที่ล็อบบี้กระบวนการกำหนดนโยบายทางการค้าของสหรัฐ ความต้องการของกลุ่มธุรกิจจะได้รับการตอบสนองในนโยบายการค้าผ่านตัวแทนเหล่านี้ ดังนั้น นโยบายการค้าของสหรัฐในการคุ้มครองสิทธิบัตรยาจึงสะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มบริษัทยาอย่าง

ชัดเจน กฎหมายการค้าจำนวนมาก กระบวนการ 301 และข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคี ล้วนเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา เดียวกัน ในเวทีการค้าพหุภาคี รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ใช้ความพยายามอย่างหนักในการสร้างระบบ ทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาลผ่านกลไกทางกฎหมาย การเมือง และเศรษฐกิจ เมื่อการ ประชุมระดับรัฐมนตรีที่แคนาดาถึงทางตัน รัฐบาลสหรัฐฯ จึงหันยุทธศาสตร์ไปสู่การเจรจา การค้าแบบทวิภาคี และสอดแทรกข้อเรียกร้องเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเข้าไป ข้อเรียกร้องที่ถูก สอดแทรกนี้รู้จักกันดีในชื่อว่า ข้อตกลงทริปส์พลัส (TRIPs-plus) ซึ่งถือว่าเป็นกลไกในการ ผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่ก้าวหน้าที่สุดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เขต การค้าเสรีทวิภาคีของสหรัฐฯ จึงเป็นเส้นทางที่ดีที่สุดสำหรับระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

จากการอภิปรายถึงกรอบทางทฤษฎีที่ผ่านมา เราได้กรอบการวิเคราะห์สำหรับการ อธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา โครงสร้างนี้อยู่ภายใต้ ความสัมพันธ์ของไวโป-ข้อตกลงทริปส์-ข้อตกลงทริปส์พลัสซึ่งมีความเชื่อมโยงกัน โครงสร้างนี้ เป็นตัวแบบครอบจักรวาล (one-size-fit-all policy) ที่ถูกนำไปบังคับใช้กับนโยบายคุ้มครอง ทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศต่างๆ ทั่วโลก ในที่นี้หากสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรฉบับใหม่ (the Substantive Patent Law Treaty หรือ SPLT) ประสบความสำเร็จ ทางเลือกของประเทศ กำลังพัฒนาในนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาจะเหลือเพียงสองทางนั่นคือ ข้อตกลงทริปส์พลัส หรือสนธิสัญญาใหม่ เหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ซึ่ง ครอบคลุมระบอบทรัพย์สินทางปัญญาทั้งในด้านตัวระบบ สถาบัน และกรอบทางกฎหมาย

ถึงตอนนี้เรามีบริบทของระบบทุนนิยมโลกหรือระบอบเสรีนิยมใหม่เป็นฉากในการ วิเคราะห์ มีสินค้าอุปโลกน์นั่นคือ ความรู้ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา มีตัวแสดงในระดับ องค์การโลกบาลที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลระบอบทรัพย์สินทางปัญญา และมีพลังสังคมที่ได้ ประโยชน์จากระบอบทรัพย์สินทางปัญญานั้นคือ ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและบริษัทข้าม ชาติระดับโลก ทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์กรณีของไทย ตั้งแต่การเข้ามาของ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กระบวนการปกป้องตนเองทางสังคม และผลของการเปลี่ยนแปลงใน สังคมในกรณีของประเทศไทย